

A KOLOZSVÁRI MARIANUM RÓMAI KATOLIKUS LEÁNYNEVELŐ INTÉZET ÉPÜLETE

GÁL ZSÓFIA

*A kolozsvári Marianum Római Katolikus Leánynevelő Intézet szecessziós épülete a kor iskolaépítésze-
te szempontjából országos színvonalon is jelentős. Az épületet Kolozsvár művészet- és oktatáspártoló
római katolikus plébánosa, Hirschler József rendelte meg, a terveket pedig a főként kórházépítésként
ismert, Budapesten tevékeny neves szakember, Hübner Jenő készítette el. Hogyan került az Erdélyben
alig alkotó, korábban egyetlen iskolát tervező építész Kolozsvárra, milyen összefüggések fedezhetők fel
többi munkája és a Marianum épülete között, hogyan viszonyul az épület a korabeli iskolaépítészeti elő-
írásokhoz? A Marianum történetét, építészeti jellegzetességeit, jelenlegi állapotát vizsgáló kutatásunk
hasonló kérdésekre keresi a választ.*

Kulcsszavak: Hübner Jenő, Marianum, iskolaépítészet, Kolozsvár, szecesszió

Keywords: Jenő Hübner, Marianum, school architecture, Cluj-Napoca, Art Nouveau

1. Iskolaépítészet a dualizmus kori Magyarországon

Annak gondolata, hogy a jó nevelés a legjobb nemzeti politika, már az 1825–1827. évi magyar országgyűlésen megfogalmazódott. Az új nemzeti művelődési eszmény kialakításában fő szerepet vállaló Széchenyi István a közoktatás helyzetét felmérve többször szót emelt annak javítása érdekében, megállapítva, hogy az iskolák kínálata és a társadalom igényei nem fedik egymást. Széchenyi mindenekelőtt reáliskolák és politechnikumok felállítását tartotta szükségesnek, a humán gimnáziumok számának kiegyenlítése céljából.¹

Fényes Elek írásaiból számszerű adatok alapján nyerhetünk képet a korabeli iskolai viszonyokról: a 13 milliós Magyarországon a népiskolák száma nem volt több kilencezernél, a tanítók száma nem haladta meg a tízezret. Átlagban tehát egy iskolára egy tanító jutott, s az iskoláskorú gyermekeknek csupán 40%-a járt iskolába. Az oktatási viszonyokat általánosan a szűkösség jellemezte: az egy osztályra jutó diákok száma száz fölött volt, s az intézményeket befogadó épületek még a fővárosban sem feleltek meg az igényeknek: jelentős részük bérházakban működött.² 1848 nyarán, az első magyar felelős kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, báró Eötvös József felhívta a figyelmet a közoktatás elmaradottságára, s annak fejlesztését szorgalmazta, mondván: a kultúrában visszamaradott országok az iparban, mezőgazdaságban, tehát az anyagiakban is azok. Eötvös törvénytervezete a kötelező iskolai oktatást, annak ingyenességét és az állami felügyeletet vezette volna be. A törvénytervezet iktatása – módosításokat követően – csupán 1868-ban történt meg, mely tankötelezettséget írt elő a 6–12 évesek számára (ismétlő iskolákban ez a korhatár 15 évig tolódott).³ Az egyre több tankötelezett számára az állam igyekezett kellő számú intézményt biztosítani: közösségi iskola létesítését írta elő olyan településeken, ahol nem volt felekezeti oktatás, de lehetett legalább 30 iskoláskorú gyermekkel számolni.⁴ Az Eötvös-féle 1868-as népiskolai törvény elfogadását követő években rohamosan növekedett az iskolák, tantermek, tanítóképzők, tanítók száma.⁵ Ennek köszönhetően a kiegyezést követő időszak magyar iskolaépítészetét korábban nem tapasztalt fellendülés jellemzi.

¹ CSÁSZÁR 1995, 81.

² KABDEBÓ 1913, 36.

³ FÓNAGY 2001, 208.

⁴ GERGELY 2005, 465.

⁵ Néhány évtized alatt 14 000-ről 17 000-re nőtt a népiskolák száma, 25 év alatt 10 000-rel gyarapodott a tantermek szá-

A millennium közeledtével az 1890-es évek elején merész iskolaépítési programot dolgoztak ki, mely ezer új iskola felépítését célozta meg. A tervezet előírásainak megfelelően a tantermek egyoldali megvilágítással, 12x6,3–6,5 m alapterülettel és 3,8–4 m belmagassággal épültek. Falaik téglából (alkalmanként kőből, vályogból) készültek, vagy vert falat építettek. A tervezés esztétikai vetületére vonatkozó követelményeket nem fogalmaztak meg. Az 1000 iskolából mindössze 400 épült fel, s ezek közül sem felelt meg mindenik az előírt szabályoknak: a tantermek alapterülete, illetve belmagassága a kívánnál kisebb volt.⁶

Hegedűs Ármin⁷ 1903-ban a fővárosi iskolák példáján foglalta össze az ideális iskola ismérveit.⁸ Leírásában meghatározta az ideális környezet jellemzőit, a legkedvezőbb városban belüli elhelyezést, akárcsak a terek ajánlott paramétereit, az ideális térszervezés jellemzőit és a belső részletek kialakításának módját. Az építést megfelelő kiterjedésű telekre javasolta, melynek területe akkora kellett legyen, hogy a szükséges helyiségekkel ellátott épület mellett elegendő fedett és fedetlen tér biztosítsa a gyermekek szabad mozgását. Nem elhanyagolandó szempont a telek alakja sem, hisz biztosítani kellett a terek célszerű szervezésének lehetőségét. Az ideális környezet leírásában Hegedűs kiemelte a talaj tisztaságának és a környék csendességének fontosságát, nem ajánlotta az egészségtelen gázokat kibocsátó gyárak vagy ipartelepek közelségét. A csendes környezet biztosítékát a kisebb utcákban való elhelyezésben látta, ami viszont a közvetlen természetes fény mennyisége szempontjából hátrányos. Megoldásként Hegedűs az előkertek beiktatását javasolta, hiszen az utca vonalából beemélyedő, udvarszerű beugró beillesztésével nagyobb mennyiségű természetes fény éri a termék egy részét. A termék tájolása amúgy is a telek adottságait kihasználva a lehető legtöbb fény beáramlását kell lehetővé tegye. Ha a telek mérete ezt megengedi, két elkülönített udvar kialakítására tesz javaslatot a fiúk és a lányok számára. Mivel azonban – főként a fővárosban – a telekárak gyakorta nem tették lehetővé a játszóterek udvarszerű kialakítását, a szerző alternatív megoldásként – kellő biztonsági intézkedések mellett – elfogadhatónak találja a tetőtérben kialakított udvart is.⁹

A különböző funkciójú helyiségek elhelyezésében gyakorlati szempontok érvényesülnek. A legtöbbször különálló épületben elhelyezett igazgatói lakás tágas, kényelmes, szép és egészséges kell legyen. Egészségügyi megfontolásból Hegedűs néhány lakás elkülönítését javasolja az esetleges ragályos betegségek elszigeteléséért.

Az iskola kapujának szélességét 1,8 m-ben határozza meg. Az előcsarnok 2,5–3 m szélességű, s az épületbe vezető lépcsők ennek teljes terjedelmét elfoglalják. A tisztaság fenntarthatósága érdekében a bejárat mellett egy, a burkolatba mélyíthető sárhántó rács kap helyet. Azért, hogy minél több fény áramoljon az épületbe, javasolt a védelmi okokból rácsos üvegezett ajtók használata. A bejáratok mellé kerül a szolgaszoba, mely egyben várószobaként is szolgál a korábban érkező diákok számára.

A folyosók esetenként ruhatárként is szolgálhatnak, a gyermekcsereg akadálytalan közlekedése érdekében szélességük 2,25 és 3,25 méter közötti kell legyen, emellett biztosítani kell megfelelő szellőztetésüket és a minimális 14°C-os hőmérsékletet. Gyakorlati okokból 1,3–1,5 méteres magasságig ajánlott a lefestésük olajfestékekkel. A lépcsőházakat célszerű a bejárat közelében elhelyezni olyan módon, hogy kellő mértékű természetes fényhez jussanak, és könnyedén szellőztethetők legyenek. A lépcsőkarok szélessége 1,8–2,2 méter, a lépcsőfokok magassága legfönnebb 15 cm, mélységük legalább 32 cm kell legyen. Biztonsági okokból a lépcsőfokok éleit le kell gömbölyíteni, s kötelező egy minimum 1 m magas korlát, melyre a csúszkálás megelőzése céljából kiálló gombokat kell illeszteni. A korlát elemeinek belső fele nem lehet díszített, nehogy a diákok megsérüljenek, rácsozata kellően sűrű.

A termekbe való bejárat 95 cm széles és 2,2 m magas, a fal mélységében kifelé nyíló ajtókon történik. A termekben három-négy dupla ablak biztosítja a megfelelő világítást, melyek szárnyaiba 3 mm-es solin üveglapok kerülnek. Hegedűs Ármin elképzelése szerint a termeket 54, de legfönnebb 60 fő számára tervezik, hosszuk 9,7 m (10-nél semmiképp nem több), szélességük 6,2 méter, magasságuk pedig legalább 4 méter kell legyen.¹⁰

ma, a tanítóképzőké megkétszereződött, a tanítók létszáma pedig az I. világháborút megelőző évekre elérte a 35 000 főt. CSÁSZÁR 1995, 82.

⁶ CSÁSZÁR 1995, 87–88.

⁷ Hegedűs fél évszázadon át a fővárosi mérnöki hivatal dolgozója, Baumgarten és Herczeg mellett számos budapesti iskola tervezője volt. Iskolaépítői tevékenységét a pedagógiai nézőpont határozta meg. Nézetei a Böhm Henrikkel tervezett Dob utcai iskolában öltenek testet, itt a tervezés főbb szempontjai az életkori sajátosságok figyelembevétele, a természetes világítás, higiénia, hazafiasságra való nevelés voltak. GERLE-LUGOSI 1999, 42; SISA-WIEBENSON 1998, 259.

⁸ HEGEDŰS 1903.

⁹ HEGEDŰS 1903, 6.

¹⁰ HEGEDŰS 1903.

A közoktatás minőségének javítását célzó hatósági intézkedések kétségtelenül termékenyek voltak, ennek ellenére a század első feléből örökölt hiányosságokat az egymást követő építési programoknak, a bőkezű anyagi támogatásnak¹¹ vagy a mintaterveknek sem sikerült teljes mértékben orvosolniuk. Az iskolák összképe, kialakítása, mérete és felszereltsége vidékenként, iskolatípusonként, az iskolafenntartó anyagi lehetőségeinek függvényében változott, jelentős minőségbeli különbség észlelhető a mintaként szolgáló fővárosi iskolák¹² és a szerényebb vidékiek között, s az előírásoknak nem mindig sikerült érvényt szerezni.

A korabeli általános helyzet a következőképpen összegezhető.¹³ A tantermek méretét a tanulók számának függvényében szabták meg. Az egy tanulóra jutó épületterfogatot minimum 2,5, maximum 5 m³-ben határozták meg, s az 1883-as törvény¹⁴ az egy teremben tanuló diákok számát 60 főben maximalizálta, ez az érték azonban betarthatatlanná vált.¹⁵ A tornaterem a törvény szerint ideális esetben 10x20 m alapterületű és 6 m magas kellett legyen.¹⁶ Bár az új iskolák többsége ekkor már tornateremmel épült, nem minden esetben vették figyelembe a megadott paramétereket. A dísztermek csak az egyetemek és középiskolák épületeiben jelentek meg. Funkciójukból adódóan nagy befogadóképességűek kellett legyenek, ezt azonban nehéz volt betartani. Arra is volt példa, hogy a dísztermet a tornaterem pótolta, vagy a két funkciót egy helyiség látta el.¹⁷ Előírták a rajztermek létesítését is, a régi iskoláknál pedig azok utólagos kialakítását. Méretük meghaladta az osztálytermekét, a fővárosban általában elérték azok másfélszeresét.¹⁸

A tanári szolgálati lakások építésének hagyománya volt Magyarországon, a népoktatási törvény¹⁹ azonban kötelezővé tette létesítésüket, s 1880 után a tanítóknak már 70–80%-a szolgálati lakásban élt. Méretük a tanító vagy tanár fokozatától függött. A nagyobb iskolákba tantestületi szobákat, tanári tanácskozókat is terveztek.

A szaktantárgyak oktatására speciális szaktantermeket alakítottak ki, melyek egyben kellemesebbé és színvonalasabbá tették a tanítást. A szertárak kialakítására is sok figyelmet fordítottak. A leggazdagabbakkal természetesen a fővárosi iskolák büszkélkedhettek.

A mellékhelyiségek kialakításának módját és azok számát szabályzó előírással ellentétben – melynek értelmében 15–20 gyermekre jutott volna egy vécé – elfogadhatónak tartották a 40 fiúra és 25 lányra számolt változatot is. Az első iskolai fürdőt a millenniumi kiállításon mutatták be, s a Bárczy István budapesti főpolgármester vezetésével az 1909–1912 között a fővárosban megvalósuló kislakás- és iskolaépítési program keretében alakították ki az első iskolai zuhanyozókat.²⁰ Ezekbe a kísérletképpen elhelyezett mintafürdőkbe hideg-meleg vizes zuhanyozót, lábfürdőt és öltözőket terveztek. Az ország nagy részében azonban nem nyílt lehetőség iskolai fürdő kialakítására, hiszen még a víz- és csatornahálózat kiépítése is váratott magára.

Más európai példák nyomán Magyarországon is egyre nagyobb hangsúlyt fektettek az iskolaudvarok és a kertek létesítésére. Az 1897-es miniszteri körrendeletnek – mely ezek tervezéséről és kialakításáról rendelkezett – a magas telekárak miatt nem volt egyszerű eleget tenni.²¹ Általában a vidéki iskolák udvarai nagyobbak voltak a fővárosiakénál, de arra is volt példa, hogy egy-egy iskola egyáltalán nem rendelkezett külső játszótérrel. Az udvarokat legtöbbször aszfalttal burkolták, zöld növényzetet, árnyékoló fákat nem telepítettek rájuk.

A termék fűtését sokáig kályhákkal oldották meg. 1880 előtt a Meissner-féle szellőzővel ellátottak, majd később a töltős rendszerű, kétköpenyes Meidinger és a Zwillingertípusú kályhákat használták. A központi fűtés 1890 után kezdett el terjedni, ennek változatai a légfűtés, a gőzfűtés, valamint a vízfűtés. A 20. század első éveitől a kis nyomású gőzfűtés tűnt az iskolák számára legalkalmasabbnak.²² A 19. század utolsó évtizedeiben párhuzamosan törekedtek a mesterséges és a természetes

¹¹ A főváros például 1874-től 1912-ig 53 millió koronát költött iskolai beruházásokra, míg útépitésre 68, csatornázásra 22,5, kórházépítésre csak 12,5 milliót. A világháborút megelőző évtizedben Budapest költségvetése 20%-át fordította a közoktatás fejlesztésére, ugyanekkor Párizsban és Bécsben 14–14% volt ez az arány.

¹² Budapesten sem sikerült mindig az összes követelménynek megfelelni a magas telekárak miatt. KABDEBÓ 1913, 37–38.

¹³ Részletes összefoglaló: CSÁSZÁR 1995, 93–96.

¹⁴ MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1882–1883, 265–284.

¹⁵ 1880 körül az osztályok létszáma 80 és 140 között mozgott, s 1911 táján is hasonló értékekkel lehetett számolni.

¹⁶ MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1882–1883, 93.

¹⁷ CSÁSZÁR 1995, 93–94.

¹⁸ CSÁSZÁR 1995, 94.

¹⁹ MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1836–1868, 449–469.

²⁰ KABDEBÓ 1913, 40.

²¹ KABDEBÓ 1913, 40.

²² KABDEBÓ 1913, 40.

világítás tökéletesítésére. A korábban használt gyertyákat, mécseseket, petróleumlámpákat felváltotta a gázlámpa, majd a 20. század elejétől a villany.²³ Szabályozták az ablakok elhelyezésének módját, számát és méretét.

Az egyes iskolatípusok eltérő igényeinek megfelelően épületeik is eltérő jellegzetességeket mutatnak. Az elemi iskolák egy része koedukált rendszerben, nemenként elkülönített párhuzamos osztályokkal működött. A polgári iskolák a fiúk és lányok számára külön épültek, s a korabeli gyakorlatban elterjedt nemek szerinti munkamegosztást figyelembe véve látták el őket különböző szaktermekkel. Felső kereskedelmi iskolákat jóformán csak fiúk számára létesítettek.²⁴

A művészi szempontok érvényesítésére a tervezőknek leginkább a homlokzaton nyílt lehetősége, hiszen a belső megtervezésében mindenekelőtt a célszerűsége volt a hangsúly. Míg a 19. század második felében értelem szerűen a historizáló iskolaépületek domináltak, a 20. század elején egyre több kiemelkedő minőségű szecessziós és premodern épület született.

2. A kolozsvári Marianum leánynevelő intézet épülete

2.1. Elhelyezkedése, tömege

A Marianum leánynevelő intézet épülete a belvárostól nem messze, a vasútállomás felé vezető, a századforduló táján éppen kiépülő Ferenc József úton (korábban Nagy, ma Horea utca) épült fel. A kolozsvári vasút 1870-i felavatásával az állomást a központtal összekötő út jelentősége megnövekedett. A korábban külvárosias környéken széles, reprezentatív sugárutat nyitottak a Nagy és a Zsidó utca összevonásával, s ennek vonalát elegáns bér- és lakóházak sora szegélyezte.²⁵ A belváros szövetéhez immár szervesen kapcsolódó Ferenc József utat a zárt sorú, utcavonalas beépítés jellemezte, amibe idegen modulként ékelődött be a Marianum előudvaros tömege.

A 33–35-ös szám alatti telek mérete, fekvése és tájolása ideálisnak tűnt egy nagyméretű iskolaépület számára (1. kép). Enyhén nyújtott téglalap alakja megengedte a terek célszerű szervezését. Kelet-nyugat irányú főtengelye lehetővé tette a tanuló- és lakótermek nagy részének ideális déli, a rajzterem és a szertárak északi tájolását. A telek kellő nagyságú volt ahhoz, hogy a térigényesebb, ám praktikusabb lineáris téralakítás elvei mentén szerveződjének a belső terek. Ilyen módon az azonos funkciójú, méretű és tájolású terek egy oldalfolyosóra fűzve lineáris rendben követik egymást, tiszta, világos, áttekinthető közlekedési tereket eredményezve (2. kép).²⁶ Bár ez a fajta térszervezés a közlekedőfelület megnövekedése miatt különösen térigényes, a beépítést követően elegendő szabad tér maradt az udvar és a játszótér számára. A hátsó udvarbeli játszótérrel olyan módon építették ki, hogy azt télen jégpályává lehessen alakítani.

2.2. Téralakítása²⁷

A kétemeletes, alapincézett épület alaprajza a H betű alakját rajzolja ki: két párhuzamos szára az utca vonalára merőleges, a középső szárny az utcavonaltól 25 méter távolságra, a tágas előudvar mögött valósítja meg az összeköttetést (2. kép). Főbejárata a középső szárny központi tengelyében kapott helyet. A kétszárnyú ajtón túl egy lépcsőcsarnokon át vezet az út a (magas)földszinti előcsarnokba (15. kép). A lépcsőháztól jobbra és balra közvetlenül egy felülgelönői és egy portásszoba helyezkedett el, a lépcsősorra nyíló ablakokkal. Mindkettő a lépcsősor végén lévő előtérből volt megközelíthető.²⁸ A lépcsőházat az előcsarnoktól üvegezett lengőajtó határolja el (16. kép). A főbejárattal átellenben, az előcsarnok másik oldalán kapott helyet a hátsó udvarra vezető kijárat. A kijárat mellett, jobboldalt egy Mária-oltár függött a falon. Az udvarra egy második, melléklépcső is vezetett, mely a középső és az északi szárny találkozásánál volt elhelyezve.

Az előcsarnokhoz kétoldalt a mellékszárnyak felé vezető két tágas folyosó kapcsolódik (2. kép). A folyosók utca felőli oldalához három-három helyiség sorolódik. Mindhárom szárny lineáris tér ala-

²³ KABDEBÓ 1913, 40.

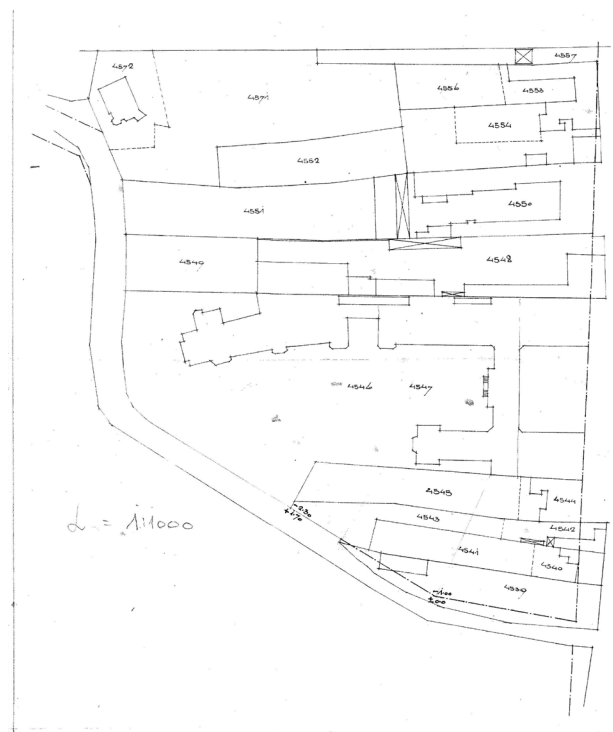
²⁴ KABDEBÓ 1913, 95–96.

²⁵ A Hídelve legnagyobb utcáját 1898 táján keresztelték át a Ferenc József névre. A vasút megépülésével a környék legforgalmasabb útvonala lett, ezért a Szamos felőli végében lévő sikátorszerű Zsidó utca beolvasztásával főutcává alakították. SZABÓ T. 1946, 87.

²⁶ Az iskolaépületek jellegzetes térszervezési módjairól lásd bővebben: BALÁZS–LENZSÉR 2004, 62–109.

²⁷ Leírásunk az épület eredeti (tervrajzok és épületbejárás alapján rekonstruált) téralakítását rögzíti.

²⁸ A lépcsősor végén elhelyezett előteret később felszámolták, s a két szobát az előcsarnok vonaláig meghosszabbították. Az eredeti állapotra a falba mélyedő két fülke utal. Archiv felvételeken kivehető az eredeti téralakítás, lásd EMLÉKLAPOK 1927, 26. (A portál lépcsőzete).

1. kép. Marianum, helyszínrajz (STÁTUSLVT, IV/6.c)
Fig. 1. Marianum, site plan (STÁTUSLVT, IV/6.c)

kítású, ez alól csupán a déli szárny egyszintes, udvar felőli szakasza kivétel. Ebben az északi tájolású épületrészben kapott helyet az intézet legnagyobb (400 férőhelyes), nem különösebben fényigényes multifunkcionális terme, mely egyszerre volt kápolna, díszterem, tornaterem, színház és rossz időben játszótér (23. kép).²⁹

A szárnyak találkozásánál találhatók a függőleges közlekedést biztosító lépcsőházak, melyek előtt a folyosó zsibongóvá szélesedik. A közlekedőket és a lépcsőket egyaránt szélesre tervezték a zavartalan átjárás biztosítása érdekében. A lépcsőházak megvilágítását szintenként két-két nagyméretű ablak biztosítja. A biztonságos közlekedés érdekében a lépcsőfokok mélyek és nem túl magasak. Ugyancsak a diákok védelme érdekében magas és sűrű rácsozatú korlát került a lépcsőfokok szélére. Felső vonala – a csúszkálást megelőzendő – a lépcsőfokok cikcakk vonalát követi (17. kép). A tantermekbe nyíló széles és magas ajtók a fal vastagságában tárnak ki. A természetes fény beáramlását és a közvetlen szellőztetést a termek nagyságának függvényében több vagy kevesebb (2–6) széles és magas ablak biztosítja. Az optimális mennyi-

ségű fényről a méretes nyílásokon kívül villannyal működő lámpák gondoskodtak.³⁰

A középső szárny földszintjén baloldalt vendégszobákat helyeztek el, jobboldalt kis előtérből nyílik az igazgatói fogadó- és tanácsterem, utóbbiból az igazgatói iroda. A szárnyak találkozásánál egy-egy ruhatárt helyeztek el, az oldalszárnyakba tantermek kerültek. A már említett, multifunkcionális, karzattal ellátott, szentéllyel bővített tornaterem a déli szárny hátsó végét zárta le, míg átellenben a nővérek külön bejáratú imaterme ugyanígy az északi szárnyat (2. kép).

Az első emeleten (3. kép) a déli szárnyban a rajzterem és több szertár, míg az északi szárnyban a kézimunkaterem, a nappali internátus termei, egy énekterem, a nővérek szobái, valamint a főnöknő elkülönített lakrészre kapott helyet (vele átellenben egy lépcsőház). A központi szárnyban helyezték el a fizika-előadót és további két tantermet. A második emeleti helyiségek nagy részét eredetileg az internátusi hálótermek foglalták el (4. kép).³¹ Ezekhez a szárnyak csatlakozásánál újabb két ruhatár, az udvari szárnyban pedig a növendékek és az apácák számára kialakított ebédlők, egy tálaló és két elkülönített fürdőszobával ellátott betegszoba kapcsolódott.³² Riegler Gusztáv értékelésében megjegyezte, hogy a nagyobb hálótermeket az újdonságnak számító fülkerendszerben alakították ki,³³ az alaprajzon azonban ennek nincs nyoma.³⁴ Az alagsor tereiben volt a nagyméretű konyha (22. kép),³⁵ melyben a diákok is elférhettek, a fáskamra, az éléskamra, a központi fűtés és szellőztetés gépezete, továbbá a fürdő- és mosóhelyiségek.³⁶ Az épületet emeletenként több vízöblítéses illemhellyel szerelték fel. A fürdő az első iskolafürdők egyikének számított,³⁷ melyet nem csak a bentlakó diákok vehettek igénybe: hetente egy megszabott órában kötelező volt a tisztálkodás minden növendék számára.³⁸

Mint láttuk, a 19. századi iskolaépítészetben bevett megoldásnak számított a tornaterem és a díszterem összevonása. A Marianum esetében, egyházi intézetről lévén szó, a több szerepet ellátó

²⁹ RIEGLER 1910, 8.

³⁰ RIEGLER 1910, 8.

³¹ Az új internátus felépülte után ezeket a helyiségeket is tantermekké alakították.

³² Igazgatói lakásra nem volt szükség, mivel ezt a funkciót a római katolikus plébános töltötte be.

³³ RIEGLER 1910, 8.

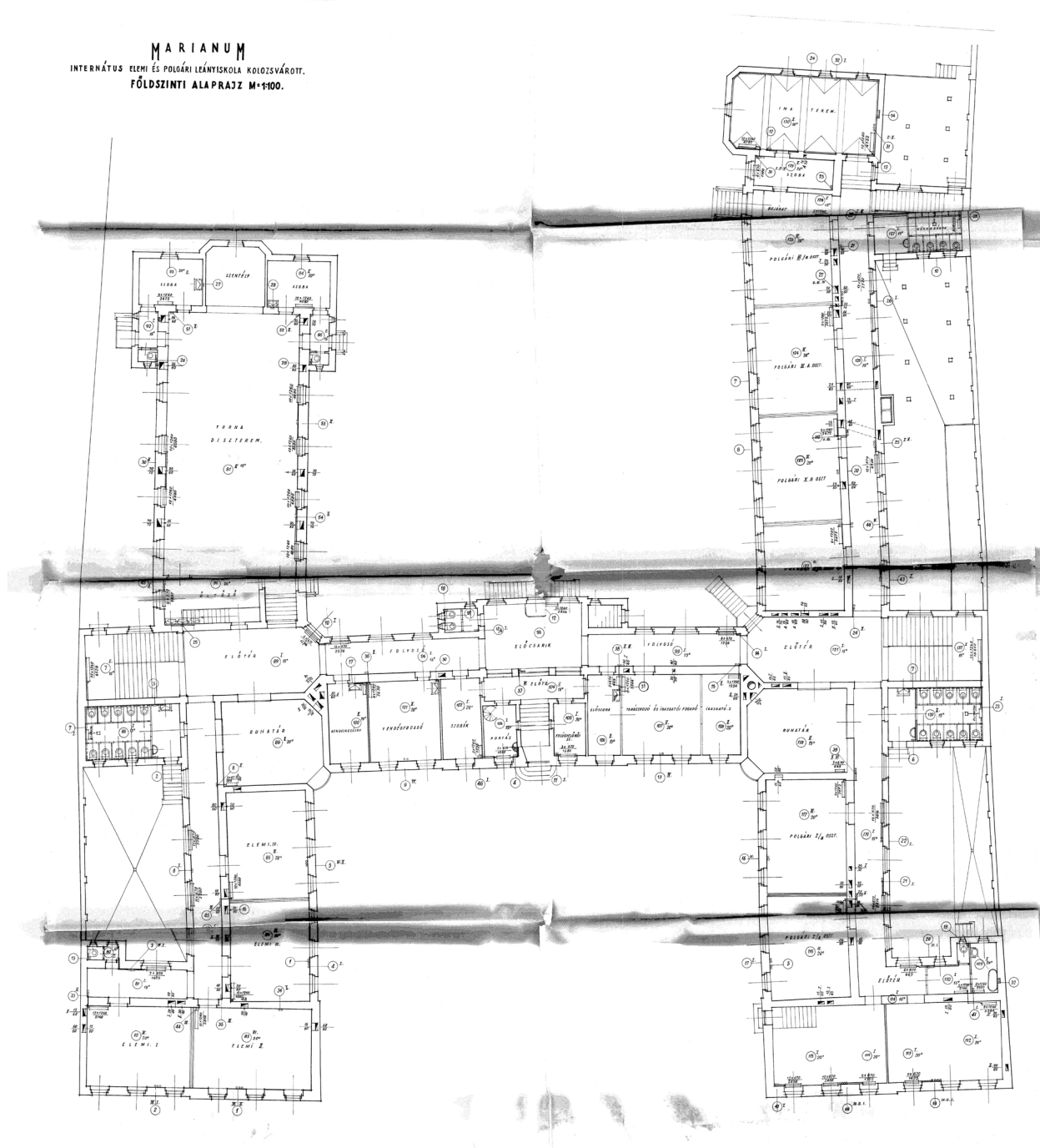
³⁴ Hübner Jenő: Marianum. Internátus és elemi polgári iskola Kolozsvárott. II. emeleti alaprajz. STÁTUSLVT, MARIANUM.

³⁵ Takaréktűzhelyét Molnár Lajos budapesti takaréktűzhely-gyáros készítette. Hübner Jenő Serbőczy Amandához. Budapest, 1913. november 13. KvÁLVT, SCFMC, Nr. inv. 10. p.71.

³⁶ RIEGLER 1910, 8.

³⁷ Riegler az elsőként említi, hivatkozás nélkül.

³⁸ RIEGLER 1910, 8–9.

2. kép. Főépület, földszinti alaprajz (STÁTUSLVT, IV/6.c)
Fig. 2. Main building, ground floor plan (STÁTUSLVT, IV/6.c)

helyiség itt az imaterem funkcióval és ennek járulékos elemével, a szentéllyel is kiegészült (7. kép). Az épület földszintjén, a déli szárny udvari részében elhelyezett magas, nyújtott alaprajzú helyiség bejárata az előcsarnok felől, néhány lépcsőn leereszkedve közelíthető meg. Bejárata mellett nyílik a terem végében kialakított, a tornateremhez tartozó öltöző ajtaja. Az öltöző fölött lévő karzat a helyiségben elhelyezett lépcsősoron át volt megközelíthető. A karzat ívének felső vonala követi a tetőszerkezet sokszögzáródású vonalát. Udvar felőli végéhez egy szabálytalan sokszögzáródású szentély csatlakozik (23. kép). Két oldalán, szimmetrikus elrendezésben egy-egy kisebb, klozettel ellátott szobát alakítottak ki, melyek az udvarról külön bejárattal rendelkeznek.³⁹ A teremből a szentélybe

³⁹ Hübner Jenő: Marianum. Internátus és elemi polgári iskola Kolozsvárott. Földszinti alaprajz. STÁTUSLVT, MARIANUM.

dik emeleti hálótermeket, melyeket utólag tantermekké alakítottak át. Az új, háromszintes, részben alapincézett épületrész szintén Hübner Jenő tervei alapján készült el, megjelenésében illeszkedve a főépülethez. A két tömb közötti kapcsolat egy folyosón keresztül valósul meg. Téralakítása a főépülethez hasonlóan lineáris: a termeket egy hosszú, enyhén ívelt folyosó bal oldalára sorolták (5–6. kép). A tervrajz szerint ezek a földszinten a nappali, a játszóterem, a fürdőház, kazánház, tüzelőanyag-raktár, az emeleteken a tanulószobák és a hálótermek szerepét látták el, a legfelső szintre kerültek a tetővilágítós ruhatárak, zeneszobák, cselédszobák. A hosszú folyosó jobb oldalához kapcsolódik a lépcsőház, valamint néhány további kisebb helyiség: ruhatárak és kamrák.⁴⁴ A szárny középső részén, a lépcső szomszédságában mellékhelyiségek találhatók. A manzárdtetővel fedett utolsó emeleten a kis méretű termék mögötti kis belmagasságú terekben Hübner a folyosó végéről megközelíthető tárolótereket hozott létre. A manzárd hátsó végében egy, az udvart funkciójában kiegészítő, részben fedett tetőteraszra nyílik kijárat (26. kép).

2.3. Fűtés és szellőztetés

A fűtés és a szellőztetés egy rendkívül korszerű, központilag szabályozott, huzatmentes rendszeren keresztül működött. A portalanul tartható, nyirkosított, kavicsozott udvarról levegőknak vezetnek az alagsorba, melyen keresztül a beáramló levegőt egy zezugosan kifeszített bolyhos flanelszövet szűrte meg, ezt követően egy permetezőkészülék lehűtötte a hőmérsékletét. Innen egy szélkerék egy szobába szállította a levegőt, ahol fűtő- és hűtőcsöveken keresztül, majd egy betoncsatornán át áramlott tovább elektromosan működtetett szélkerekek által hajtva⁴⁵ a termék padlózatában kialakított levegőknak irányába.⁴⁶ Ezenkívül minden teremben radiátorok gondoskodtak a levegő optimális hőmérsékletéről. A konyha, az étkező és a mellékhelyiségek szellőztetését egy szívószerkezet biztosította.⁴⁷

2.4. Homlokzatok és belsőépítészeti részletek

A homlokzatok felületének legnagyobb részét téglaburkolat fedi, akárcsak Hübner székesfehérvári Árpád-fürdőjét vagy a Hódmezővásárhelyen épült Erzsébet Kórházat. Az épület tömegének hangsúlyosan horizontális jellegét a fal vertikális tagolása hozza egyensúlyba. A lábazati párkány helyét átveszi egy rusztikus kváderekből rakott, a földszinti ablakok alsó sarkát is befogó lábazati sáv, mely elfedi a talajszint fölé emelkedő betonalapozást (12. kép).

Az első szint dekorációja visszafogott, egyedül az ablakok feletti sáv díszített: a néhány centiméterre a fal vastagságába mélyedő nyílások fölött nincs szemöldökpárkány, helyén, az ablak szélességében vas szemöldökgerenda található, sarkaiban egy-egy lemezzel tagolt téglalap alakú faragvány áll. Fölötte egy téglából megformált díszítés figyelhető meg: a fogrovathoz hasonlító motívumot a fal síkjából kissé kiemelkedő téglasor rajzolja ki.

Az első és a második emeleti ablakokat a földszinti ablakokéhoz hasonló, ám annál bonyolultabb, domború téglamintázat fűzi párba. Ez a díszítőelem a székesfehérvári Szent György Kórház koronázópárkányának dekorációjával rímeli (27. kép). Az első emeleti ablakok alatt megismétlődő, fogrovatra emlékeztető minta az ablakkávák mentén fut föl a második emeleti ablakok szemöldökvonaláig. Az első emeleti nyílások ezenkívül egy növényi ornamensekkel díszített keretbe vannak foglalva. Ezen a függőleges részen a motívum egy síkkal gazdagodik, s ugyanez a változata bekanyarodik a második emeleti ablak könyöklőpárkánya alá is. A két szint között még összetettebbé válik: a sárga színű klinkertégla szövetben kontrasztként megjelenik egy-egy vörös elem is a térhatás fokozása céljából. A második emeleti ablakok szemöldökgerendáit három ív és a közéjük elhelyezett, apró állatfejeket imitáló maszkok díszítik. Az ívek alatti keskeny mezőt hullámdísz tölti ki. A nyílások vállvonalában egy fríz fut végig az ablakközökben a teljes homlokzat szélességében. Felső része egy

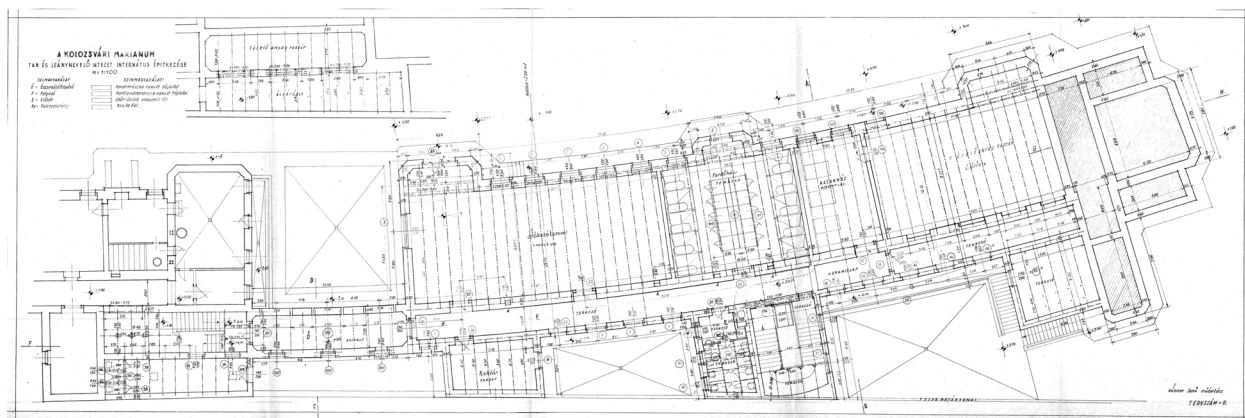
lyam, hároméves felső kereskedelmi iskola érettségivel, háztartástani iskola, leánygimnázium. Emellett a bentlakó diákok számára internátust működtetett. Az egyházközség 1912. október 12-i jegyzőkönyve szerint a 1912–1913-as tanévben a Marianum különböző tagozataira összesen 750 új diákot vettek fel, az internátusba pedig 92 új bentlakót. Egyháztanácsülési jegyzőkönyv 1912–1915, 1912. október 12. KvGyLvt, SZtM, Egyháztanácsülési jegyzőkönyvek, 5. doboz.

⁴⁴ A tervrajz alapján nem állapítható meg funkciójuk.

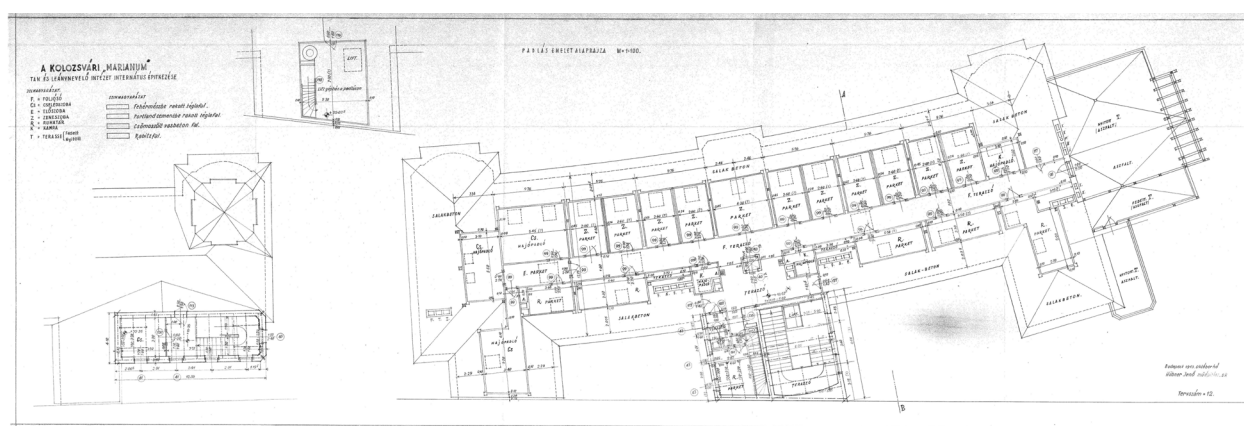
⁴⁵ RIEGLER, 1910, 6–7.

⁴⁶ A padló alatt vezetett levegőknak a metszeteken láthatók. Például: Hübner Jenő: „Marianum” Internátussal kapcsolatos róm. kath. elemi és polgári leányiskola építkezése Kolozsvárott. Metszetek a tornateremről. Tervszám: 11/a. Kelt: 1910. május hó. STÁTUS LVT, MARIANUM.

⁴⁷ RIEGLER 1910, 8.

5. kép. Internátus, földszinti alaprajz (STÁTUSLVT, IV/6.c)
Fig. 5. Dormitory, ground floor plan (STÁTUSLVT, IV/6.c)

6. kép. Internátus, a manzárd alaprajza (STÁTUSLVT, IV/6.c)
Fig. 6. Dormitory, garret floor plan (STÁTUSLVT, IV/6.c)

függőlegesen rovátkolt ferde lemezből, alsó része egy fogazott vonalból áll, melynek csúcsain maszkok és indadíszek váltakoznak (14. kép).

A nyílások legfelső sora fölött vörös téglából rakott, stilizált virágminták jelennek meg. A koronázópárkányt a népi építészet által inspirált, fából faragott támaszok, szarufék helyettesítik, ezek tartják az ereszt. A szarufék által tagolt, fából készült párkányt nyújtott „M” betűkhöz hasonló geometrikus minták díszítik, fölöttük fogrovattal. A párkány egyértelmű hasonlóságot mutat Hübner Üllői úti bérházának hasonló díszítésű koronázópárkányával (a Marianumra és a nővérekre való szimbolikus utalás tehát megkérdőjelezhető). A rizalitszerűen enyhén előreugró első három tengelyben minden második támaszpár a második emeleti ablakok magasságáig nyúlik be. Az épület élein ezt a szerkezetet hosszúkás, kőből faragott gyámok támasztják alá.

Az előudvarra néző homlokzatok kialakítása – két szakaszt leszámítva – többnyire megegyezik az előbb leírtakkal.⁴⁸ A két párhuzamos szárny utca felőli végein egy két és fél tengelynyi falszakaszon mindössze egy ablakot nyitottak a második emeleten. Alatta, az első emeleten egy vakablak található. A második eltérés a főbejárat három tengelyében észlelhető. A tető vonala itt a három tengely teljes szélességében megtörik, egy háromszögű oromzatnak engedvén helyet. Ennek részletei Hübner Üllői úti bérházának oromzataira emlékeztetnek: tagolása függőleges téglacsíkokból áll, középső tengelyében pedig egy magas és keskeny ablak nyílik. Archiv felvételek tanúsága szerint az orommező alatt eredetileg a *MARIANUM* felirat volt olvasható.⁴⁹ A széles, kétszárnyú bejárat kaput a keretként körbefutó rusztikázott kváderezés emeli ki. A sarkain leszelt nyílás egyenesen záródik.⁵⁰ Két oldalán egy-egy hasonló formájú, keskenyebb ablak nyílik. Az ajtószárnyak alsó részét fémrátét védi, fejmagasságban egy-egy nyolcszögű kukucskáló töri át, fölöttük két-két faragott geometrikus rátéttel. A szárnyak fölötti vízszintes keresztosztón a már ismert cikcakkminta fut végig, a vonal alatti háromszögeket

⁴⁸ Az emeleti ablakokat összefűző téglaminta egyszerűbb kivitelű.

⁴⁹ KolozsvárMarianum. Zempléni Múzeum, Szerencs. Lt. sz. 0152549.

⁵⁰ Ez a fajta nyílászáródás felfedezhető az ugyanakkor épülő Üllői úti bérházon is.

maszkok, míg a felsőket növényi ornamensek díszítik. A felülvilágítót egy fából faragott, üvegezett négyzetrács tölti ki (15. kép).

A középső és a két oldalsó szárny találkozásánál elhelyezett termek megvilágítására egy érdekes és rendkívül dekoratív megoldást alkalmazott az építész. Az előudvar belső sarkait leszelve, egy mindhárom szintet átfogó, kifelé szegmensívben domborodó üvegezett, vasszerkezetű bevilágítót helyezett el, amely az emelet teljes magasságában lehetővé teszi a természetes fény beáramlását.

A bejárati csarnok végén elhelyezett kétszárnyú ajtókeret a bejárati kapu sémáját követi (16. kép). Formája megegyezik az előzőével, de az orommező üveglapját itt egy fapanel helyettesíti. Azért, hogy a csarnok mégis kellő mennyiségű fényhez jusson, az ajtók szárnyaiba nagyobb felületű üvegbe tétek kerültek, melyeknek nyílásformája felső sarkaiban trapézszerűen leszelt. Ez a forma az épületben lépten-nyomon megismétlődik: a folyosók síkmennyezetei is ilyen formájú hevederekkel lettek alátámasztva. A később felépült internátusban már nincsenek ilyen támaszok. A főépületet és az internátust összekötő folyosót fiókos dongaboltozat fedi.

Funkcionalitás és esztétikai szempontok keveredése figyelhető meg a kovácsoltvas részleteken. A belső lépcsőkorlátok rácszatának díszítőelemein apró, különféle érzelmeket kifejező stilizált maszkok figyelhetők meg (17. kép). Hasonló felfogású dekoráció fedezhető fel a külső védőkorlátokon, ám ezek már nagyobbak és expresszívebbek (18. kép). Utóbbiak egyértelműen hasonlítanak az Üllői úti bérház korlátaival és ajtóit díszítő rátétekhez (35. kép). Továbbá meg kell említeni az utcára néző homlokzatok második emeleti ablakai alá rögzített virágtartókat és az ereszt szélére erősített csatornafogókat. Mindkettőt apró, geometrizáló minták ékesítik. Az épület összképének meghatározó eleme az organikus mintázatú kerítés is (13. kép), formái rózsaszalugasként való értelmezésének és a nővérekre való szimbolikus utalásnak ellentmond az, hogy hasonlóságot mutatnak Hübner székesfehérvári Árpád-fürdője kerítésének formáival.

Az udvar felőli homlokzat a főhomlokzatnál egyszerűbb kivitelű, de annál változatosabb. Felületét nem téglaburkolat, hanem szerényebb díszvakolat fedi, részletei leegyszerűsítettek, felfogása azonban az utcára néző falfelületét tükrözi. Az alagsori ablakok közepéig emelkedik az alacsony lábazati párkány, innen az első emeleti ablakok alsó egyharmadáig festett, sávozott felület következik. Efölött kezdődik a díszvakolattal burkolt falszakasz, melynek újabb két része határolható el. A második emeleti ablak felső harmadánál elhelyezett lemeztagozatig egyenetlen felületű, onnan vízszintes sávok teszik plasztikussá. Az ablakok között baglyot formázó stukkó domborművek ékesítik a felületet (21. kép). Bár elsőre azt gondolnánk, hogy a domborművek egyértelműen az épület funkciójára tesznek utalást, meg kell jegyeznünk, hogy a már többször említett budapesti Üllői úti bérház homlokzatának több pontján, szó szerinti idézetként, fellelhető a baglyok pontos mása, ily módon kérdésessé téve azt, hogy egy tudatos ikonográfiai program részei lennének (32. kép). A két emeleti ablaksor között függőleges vakolatcsíkok szakítják meg a felület egyhangúságát, a főhomlokzat téglakoromenseire utalva. Egyedül a második emeleti ablakok kaptak díszesebb keretezést. Szemöldökpárkányukon felfedezhető a már ismert három ív. Az északi szárny első emeletének középső négy tengelyére, a két nappali szoba elé, egy pompás erkélyt tervezett az építész (19. kép). A geometrikus mintákat formázó kovácsoltvas vázat kétféle sárga árnyalatú üveglapok ékesítik. Az erkélyt tartó konzolokat stilizált állatfigurák díszítik, melyek párhuzamba állíthatóak a Hübner Üllői úti bérházán megjelenő állatalakokkal (20, 33. kép).

A padlófelületek burkolását a folyosókon és a mosdókban terrazzóval oldották meg, mely repedésmentes sima felületet biztosított, nem gyűlt rajta a szennyeződés, és rovarok sem telepedhetnek meg benne.⁵¹ A termekbe parkett, illetve hajópadló került, a tetőkertet aszfaltozták.⁵² A könnyebb tisztíthatóság érdekében a falakra helyenként csempeburkolat került.

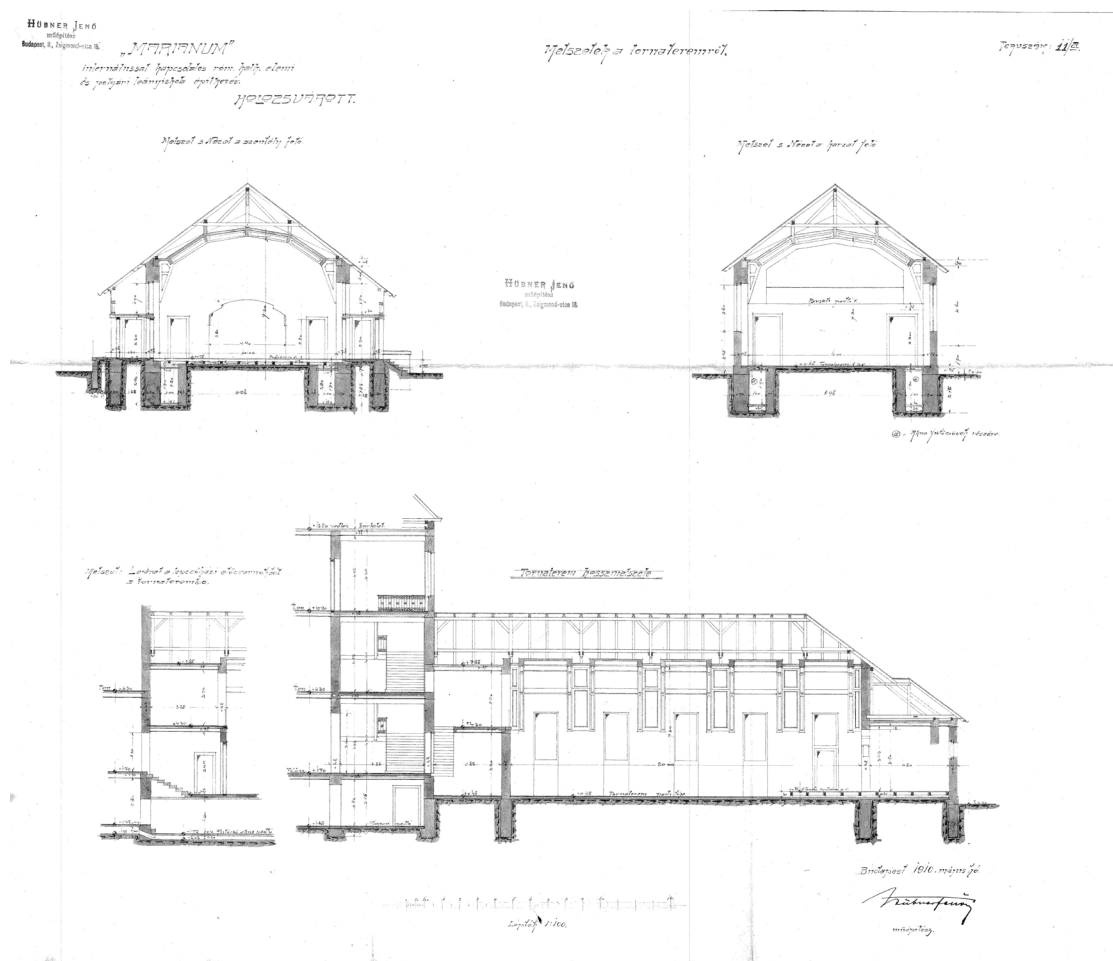
2.5 Berendezés

Az épület eredeti berendezésének rekonstrukciója alapvetően két forrástípus segítségével lehetséges: az archív felvételek nyomán egyes termek összképéről vagy a terek részleteiről nyerhetünk információkat, míg a leltárak a berendezési elemek épületen belüli hozzávetőleges helyét, számát és néhol anyagát jegyzik fel változó részletességgel.⁵³ Néhány adattal az iskola vezetőségének a bútorké-

⁵¹ RIEGLER 1910, 8.

⁵² A speciális terek padlóját funkciójuknak megfelelően burkolták: a kazánházat keramitlappal, a tüzelőanyag-raktárt téglával, a játszótermet, a gyengélkedőt és a tornatermet linóleummal. Hübner Jenő: Marianum. Tan- és Leánynevelő Intézet Internátus építkezése. Alagsor és Ua. Manzárd. STÁTUSLVT, MARIANUM.

⁵³ Az 1948-as kisajátítási leltár: Inventar din 31 dec. 1948, Surorile Notre Dame „Marianum”. STÁTUSLVT, MARIANUM, lásd még TÚRÓS 1948.

7. kép. A díszterem keresztmetszete (STÁTUSLVT, IV/6.c)
Fig. 7. Sections of the ceremonial hall (STÁTUSLVT, IV/6.c)

szítókkel, a zongorakészítővel, illetve a tanszerlerakatokkal folytatott levelezése és a sajtó is szolgál. A képi források, a leltárak sommás leírásai, illetve az elszámolások rövid tételeinek szerény információi pontos részletek híján egyelőre nem társíthatók.

A tervezők és kivitelezők kilétét a leltárakban szereplő bútorok neve, illetve néhány levél alapján sejthetjük. A főépület berendezésére vonatkozóan egyelőre egyedül a kisajátítási leltárakra és egy újságcikkre hagyatkozhatunk. Az *Ellenzék* 1911 nyarán közölt egyik beszámolója megemlíti, hogy az iskolapadok dr. Riegler Gusztáv szabadalmát képezik, s mivel praktikusságuk miatt a drezdai tanszerkiállításon kitüntetésben részesültek, „tanügyi körökben olyan tetszésre találtak, hogy a legtöbb tanintézet most ilyen padokat szerez be.”⁵⁴ A Riegler által tervezett padok kivitelezői Bak Bálint és Sándor kolozsvári asztalosok voltak.⁵⁵

A székek egy részét a budapesti Thonet cég készítette, erre utal a leltárakban többször feltűnő „Tonette székek”⁵⁶ tétel, s ezt erősítik meg a belső terekről készült felvételek is.⁵⁷ Az egyik leltár szerint ilyen típusú ülőalkalmatosságokat használtak a legtöbb tanteremben,⁵⁸ a díszteremben,⁵⁹ s a gimnáziumi igazgatóságon is volt belőlük 9 darab.⁶⁰ Az intézmény levéltárában fennmaradt egy Feiweil Lipót utódai, Első Magyar Szabad Királyi Iskolapadok Gyára budapesti cégtől kapott árajánlat,⁶¹ egy Bajkai Sándor kolozsvári bútorkészítő által összeállított költségvetés,⁶² és Michl Alajos két levele⁶³ a

⁵⁴ *Ellenzék*, 32. (1911. július 15.) 3.

⁵⁵ *MARIANUM ÉRTESÍTŐ* 1912, 19.

⁵⁶ *Inventarul bunurilor mobile. Surorile Notre Dame, „Marianum”, Cluj, Horea* 31. 1948. december 31. STÁTUSLVT, MARIANUM.

⁵⁷ A fotók alapján pontosan meghatározható, hogy a Thonet-gyár 100-as számú La Verna típusú székéről van szó.

⁵⁸ 534 darab, beszerzés dátuma: 1911. augusztus 31.

⁵⁹ A díszteremben használt Thonet-székeket egy fénykép is dokumentálja.

⁶⁰ 1939 októberében és novemberében további 50, illetve 9 darabbal bővül a bútorállomány.

⁶¹ Az Első Magyar Szabad Királyi Iskolapadok Gyára cég Hirschler Józsefnek címzett árajánlata. KvÁLVT, SCFMC, Nr. inv. 5. p. 5454.

⁶² Bajkai Lajos által készített költségvetés-tervezet a Marianum részére. 1914. július 8. KvÁLVT, SCFMC, Nr. inv. 12, p. 183.

⁶³ Michl Alajos levelei a Marianum vezetésének, mindkettő Budapest, 1915. november 22. KvÁLVT, SCFMC, Nr. inv. 5, p. 45–46.

8. kép. Főhomlokzat (KvGYLVT, számozatlan anyag)
Fig. 8. Main building, eastern elevation (KvGYLVT, unnumbered file)

kiszállítandó bútorok érkezéséről. A költségvetés, illetve a kiszállításra, valamint egy mellékelt szám-
lára utaló levelek egyértelműen arra engednek következtetni, hogy az internátus bútorainak megter-
vezése és kivitelezése – részben legalábbis – Bajkai Sándor és Michl Alajos nevéhez köthető. További
források híján Feiweil Lipót szerepe egyelőre tisztázatlan.⁶⁴

A leltárak szerint az iskolapadok kettes és hármas osztásúak voltak, olvasólapjaik külön mozgathatóak. Utóbbiak a speciális funkciójú, amfiteátrumszerűen kialakított kémia-előadóban kerültek használatba.⁶⁵ Egyéb, egyszerűbb típusú, pácolt puhafából készült, fiókos asztalok álltak az ebédlőben és a tanulószobában. A fényképek és a rövid leírások alapján ezeknél elegánsabbnak bizonyultak a vörösfenyőből készített, fiókos, egy-két ajtós katedrák, a tanári szobák berendezéséül szolgáló fiókos, furnérozott, illetve fiókos, ajtós, posztóbetétes, vörösfenyőből készült asztalok, amelyekhez általában karosszékek, illetve egyszerűbb Thonet-székek társultak. A legigényesebbnek a főnöknő irodája számára készült fényezett keményfából, posztóbetétes fiókokkal ellátott asztal tűnik.⁶⁶ Számos egyszerűbb, támla nélküli széket és padot találunk még az összeírásokban, melyek az ebédlőben, a konyhában, az udvaron álltak. Nagyobb tételben könyvvállványok, könyvespolcok és szekrények fordulnak még elő. A leltárak szerint előbbiek a tanári termekben, az igazgatói szobákban, a nappaliban, a klauzúrában, a laboratóriumokban és természetesen a könyvtárban álltak. Fiókos szekrényeket az archív fotókon a tanulótermekben, kétszárnyas ajtós szekrényeket pedig az internátus folyosóján láthatunk. A termeket funkciójuk szerint megnevező leltár szekrényeket nem említ, a termék számaira hivatkozó összeírás azonban a megváltozott számozás okán nem nyújt elegendő támpontot. A hálószobai felszerelés, akárcsak a többi helyiség berendezése, meglehetősen puritán: sodronyos vaságyakból, sárga, fényezett betétes faágyakból,⁶⁷ egy-egy éjjeliszekrényből és székből állt.⁶⁸ Már-már spártai visszafogottságot tükröz a fürdők és a mosdók berendezése is: a zuhanyzót

⁶⁴ Elképzelhető, hogy ajánlata kedvezőtlen volt, így tőle végül nem rendeltek bútorokat.

⁶⁵ EMLÉKLAPOK 1927, 36. (Kémia-előadó)

⁶⁶ Bútorleltár, KvÁLVt, GFRCCM, Nr. inv. 1, p. 57.

⁶⁷ Inventar special de mobilier. KvÁLVt, GFRCMC, Nr. inv. 1, p. 57.

⁶⁸ EMLÉKLAPOK 1927, 39. (Hálóterem)

egy széles és hosszú, a helyiség felületének szinte kétharmadát elfoglaló, hozzávetőlegesen 20–25 cm mély medence képezte. Ezek fölött függtek két csőre, négy sorba rendezve a zuhanyrózsák, melyeket a terem végében lévő csapról lehetett egységesen elzárni vagy megnyitni.⁶⁹ A leltárak tükrében ezt a felszerelést zománcozott kádak, vasdézsák, polcok és fogasok egészítették ki. A mosdókban állványra helyezett porcelán- és fajanszkagylókat találunk, fölöttük akasztókkal s kisebb tartókkal.⁷⁰ A szárnyak találkozásánál a speciális sarokablakokkal megvilágított ruhatárak bútorzata a falakra rögzített akasztós pannók sorából és egy ívelt ruhatári pultból állt.⁷¹ Bár a leltárak nem tesznek róla említést, fényképek, illetve a bécsi Zongorakészítők Első Iparszövetkezetével folytatott levelezés alapján biztosra vehetjük, hogy legalább két zongora is volt az intézetben.⁷²

2.6 Az udvar

Az épület együtteséhez a felsoroltakon kívül hozzátartozott néhány, a közvetlen környezetben elhelyezett objektum. A Ferenc József út felé néző court d'honneur-be hajdan két szökőkutat tervezett az építész.⁷³ Üzembe helyezésük időpontja nem ismeretes, mindenesetre 1913-ban és 1914-ben a vízvezetéki igazgatóság nem számolt fel víz- és csatornadíjat, mivel a szökőkút nem volt használatban.⁷⁴ A szökőkutak medencéi jelenleg virágágyásokként szolgálnak.

A déli udvari szárny mögötti részen, a tornatermet kiegészítendő, egy betonozott sportpályát készítettek, melyet télen jégpályává lehetett alakítani. Kivitelezője Goldstein Dezső aszfalt- és betonépítő vállalata volt.⁷⁵ A tenispályaként is használt tér mögött, a Kismező utca irányába vezető dombon egy kis filagória áll, melyet a növendékek „függő kugli” néven emlegettek.⁷⁶

3. Anyaghasználat – A vasbeton

Vasbetét nélküli betonszerkezetet Magyarországon a 19. század közepén alkalmaztak először, a Lánchíd pilléreinek alapozásakor, illetve a lánchorgonyzó testének készítésekor. De betonlapot öntöttek például az Országház vagy a Hauszmann által tervezett Műegyetem építésekor is.⁷⁷ Az egyszerű betonhoz képest a vasbeton összetettebb, kompozitszerkezet, a betonépítés és a vas-, illetve acélépítés összekapcsolásából született, minőségében új konstrukció. Joseph Monier és Wunsch Róbert kezdeti kísérletei után az igazán áttörő, modern vasbeton-technológia kidolgozása még váratott magára. Valóban elterjedt csak François Hennebique hosszas kutatómunka után, 1892-ben szabadalmaztatott rendszere vált.⁷⁸ Magyarországi képviselője Zielinski Szilárd volt, a budapesti Műegyetem első műszaki doktora.⁷⁹

A részben vagy teljes mértékben vasbeton vázas épületek ritkán jártak új formai megoldásokkal. A magyarországi példák esetében Császár László három fő architektonikus megközelítést különít el. Az első esetben a reprezentációs igényű magán- vagy középületeken a vasbeton szerkezet a külső dekoráció alá van rejtve. Ray Rezső, Korb és Giergl épületei mellett a Marianum épülete is ebbe a csoportba sorolható. A vasbeton szerkezetű tartóelemeket kitöltő téglafalazatot klinkertégla burkolat rejtje el.⁸⁰ Korai vegyes vasbeton vázas épületként nem érzékelhető rajta az új építőanyag és szerkezet átalakító hatása, a váz és a dekoráció két különálló részként, kölcsönhatás nélkül kapcsolódnak egymáshoz. A technikai vívmány alkalmazása itt csak funkcionális szempontokat tart szem előtt,⁸¹ az esztétikumra nincs befolyással. A második megközelítés a Medgyaszay István által tervezett hasonló

⁶⁹ EMLÉKLAPOK 1927, 41. (Fürdő)

⁷⁰ EMLÉKLAPOK, 1927, 40. (Mosdó)

⁷¹ EMLÉKLAPOK, 1927, 34. (Ruhatár)

⁷² A Bécsi Zongorakészítők Első Iparszövetkezetének levele Hirschler Józsefnek. 1910. július 9. KvÁLvt, SCFMC, Nr. inv. 3, p. 69., illetve fotón: EMLÉKLAPOK 1927 (Díszterem).

⁷³ A Hübner által készített távlati rajzon is láthatók az eredeti koncepció részeként. EMLÉKLAPOK 1927, 24.

⁷⁴ Kolozsvár Szabad Királyi Város Vízvezetéki Igazgatóságának levele Tanács Józsefhez. Kolozsvár, 1914. február 7. KvGYLvt, SZTM, Plébániai iratok, 107. doboz, 1914.

⁷⁵ Hübner Jenő Goldstein Dezsőhöz. Budapest, 1913. október 22. KvÁLvt, SCFMCM, Nr. inv. 10, p. 180.

⁷⁶ EMLÉKLAPOK 1927, 43.

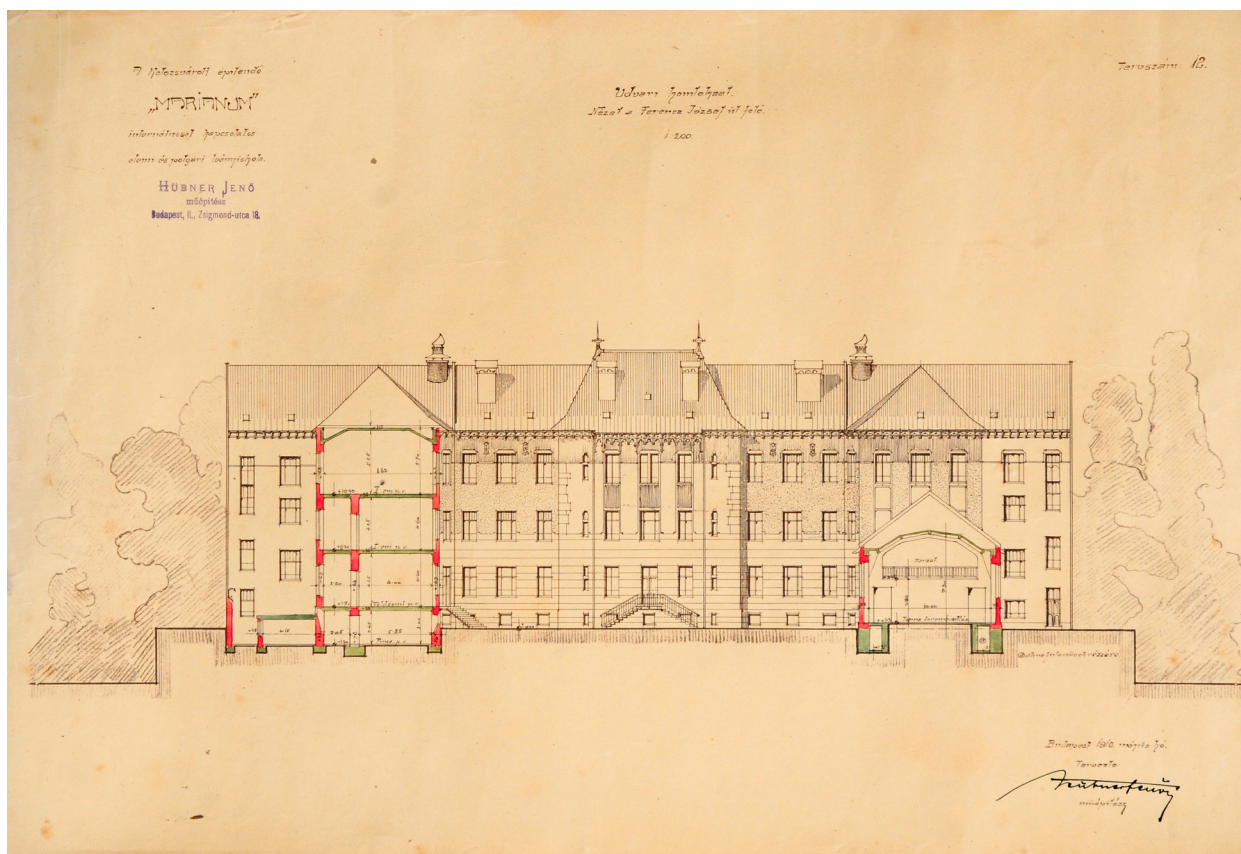
⁷⁷ CSÁSZÁR 1978, 96–97.

⁷⁸ Rendszerének széles körű ismertségét és felhasználását a cége által 1898-tól megjelentetett építészeti lap, a Le Béton armé, illetve a szerkezetnek az 1900-as párizsi világkiállítás épületein való használata segítette elő. FRAMPTON 2010, 49–50.

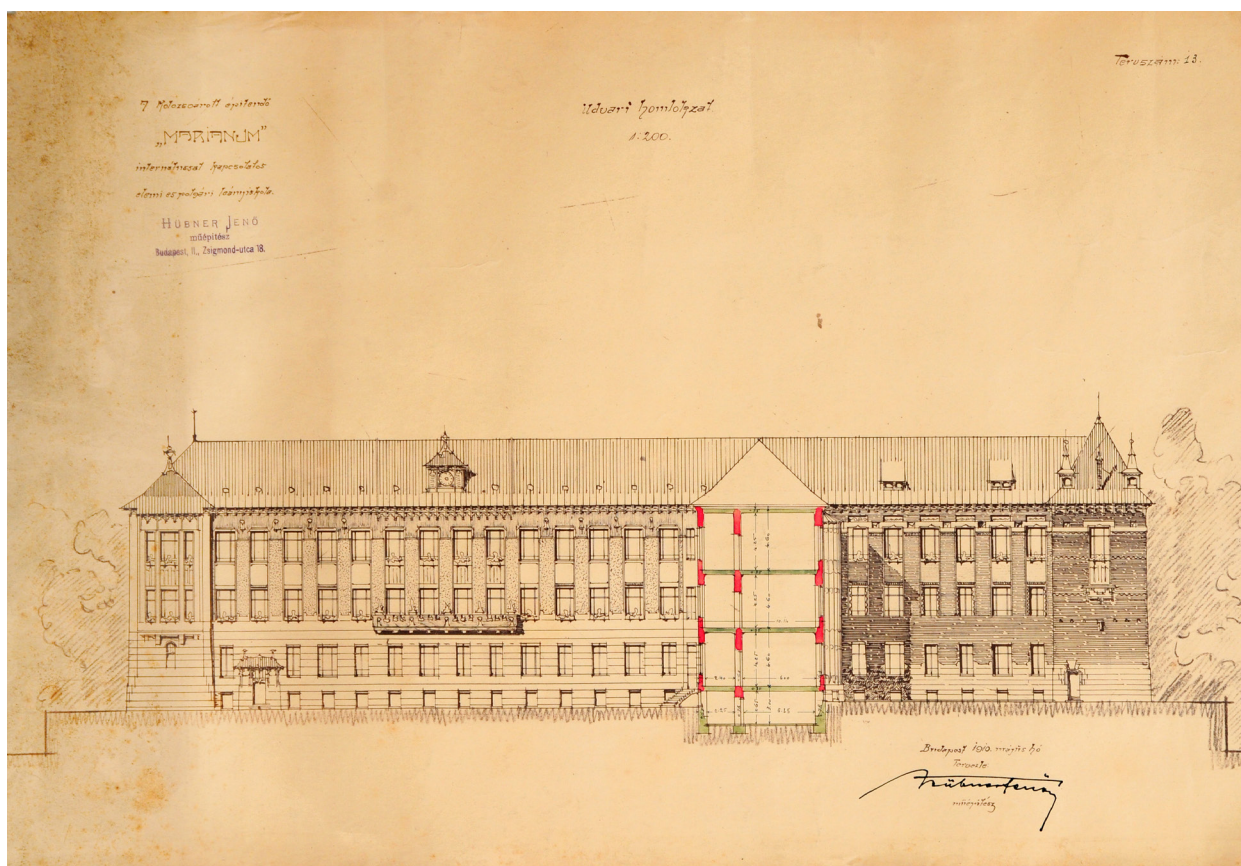
⁷⁹ HAJÓS 2004, 55.

⁸⁰ Utalás a téglá kitöltőfalakra: Hübner Jenő: Jegyzőkönyv a Marianum tan- és leánynevelő intézet építési munkálatainak utófelülvizsgálata tárgyában. Kolozsvár, 1913. december 9. KvÁLvt, Nr. inv. 10. p. 132. Utalás a vasbeton szerkezetre: Schreiber Gyula Hirschler Józsefhez, 1915. augusztus 7. KvGYLvt, SZTM, Iskolai iratok, 1915, 5. doboz.

⁸¹ A vasbeton előnyeiről lásd ENYEDI 1930, 7.

9. kép. Főépület, a keresztszárny udvar felőli homlokzata (KvGyLVT, számozatlan anyag)
Fig. 9. Main building, western elevation and section (KvGyLVT, unnumbered file)

10. kép. Főépület, az északi szárny udvar felőli homlokzata (KvGyLVT, számozatlan anyag)
Fig. 10. Main building, northern elevation and section (KvGyLVT, unnumbered file)

típusú épületeken figyelhető meg, ezeknél a magyaros motívumokat is tartalmazó formakincs szervesen kapcsolódik a vasbeton szerkezeti adottságaihoz és követelményeihez. A harmadik csoportot a formai szempontokat mellőző, monolit, egységesen vasbeton pilléres és vasbeton falas ipari épületek alkotják.⁸²

A lakó- és középületek körében Magyarországon már a századfordulót követően megjelent a vasbeton szerkezet. Ennek egyik emblemikus példája a fővárosi Zeneakadémia Korb Flóris és Giergl Kálmán műépítészek által tervezett, Jemnitz Zsigmond⁸³ mérnök közreműködésével 1906-ban kivitelezett épülete.⁸⁴ Néhány évvel később, 1909-ben készült el Sziklai Zsigmondnak a Gut és Gergely irodával együtt megtervezett Párisi Áruháza. Korb és Giergl 1903–1913 között tervezett és kivitelezett épületeinél gyakran előfordul a vasbeton szerkezet. A kezdeti próbálkozásokat követően igazán csak az 1910-es évek elejétől hódít teret a vasbeton a lakóházak és középületek esetében. Az egyre szaporodó vasbeton szerkezeteket tervező irodák között mindenképpen szót érdemel a Gut Árpád – Gergely Jenő páros, akiknek a nevéhez 1908-tól hozzátartozik 700 vasbeton szerkezetű objektum köthető, a már említett Zielinski-iroda, melynek megszűnését követően annak vezetője, Jemnitz Zsigmond saját irodát nyitott, továbbá a Grünwald és Schiffer-iroda, valamint Enyedi Béla tevékenysége.⁸⁵

Noha a Marianum vasbeton épülete ténylegesen korainak számított a fővárostól távolabbra eső Kolozsváron, nem tekinthető az első kolozsvári vasbeton épületnek.⁸⁶ A szerkezet Zielinski tevékenységének köszönhetően gyorsan elterjedt Magyarországon, így Kolozsváron is korán megjelent. A szakirodalom utalásai alapján ezek között az egyik első a Fellner és Helmer iroda által tervezett, Spáda János által kivitelezett Nemzeti Színház (1904–1906, ma Román Nemzeti Színház) épülete. Gheorghe Vais megemlíti, hogy a vasszerkezetekhez szükséges acélt és a beton vasalását a budapesti Schlick gyár szállította, továbbá a *Napló* egyik, a folyamatban lévő építkezésekről beszámoló cikke 2500 m³ már felhasznált betonról ad hírt.⁸⁷ Nem sokkal később, 1906–1909 között épült a Ferenc József Tudományegyetem szintén vasbeton szerkezetű könyvtára. A Korb és Giergl által tervezett középület kivitelezője a kolozsvári Reményik Károly vállalkozó volt, s a folyamatban fontos szerep jutott a fiatal Kappéter Géza budapesti építésznek. Kappéter kolozsvári tartózkodása alatt, a könyvtár művezetési munkálatai idején tervezte meg Udvari András moztulajdonos számára a Ferenc József út elején álló, 1910-ben elkészült Uránia Palotát. Az Egyetemi Könyvtár építési munkálatai során bizonyára alaposan megismerhette az új technológiát, így nem kizárt, hogy a modern, multifunkcionális, tágas, mozgófénykép-vetítésre kialakított termet is magába foglaló bérházat vasbeton szerkezetűre tervezte.⁸⁸ A technikai újítások alkalmazásában a nemzetközi szcénával lépést tartva Magyarországon is viszonylag korán megjelentek a vasbeton szerkezetű kupolák. Ennek egyik első példája az 1910-ben befejezett kolozsvári Nyári Színkör kettős héjú vasbeton kupolája.⁸⁹

4. Az építész

Hübner Jenő egy jómódú székesfehérvári polgárcsalád legnagyobb gyermekeként látta meg a napvilágot 1863. szeptember 30-án. Édesapja, Hübner Nándor maga is építész, Ybl Miklós jó barátja.⁹⁰ A kedvező anyagi háttérnek köszönhetően a fiatal Hübnernek lehetősége nyílt egyetemi tanulmányait Bécsben végezni 1882–1887 között. Első mesterei Karl König,⁹¹ valamint Friedrich Ohmann,⁹² a bécsi historizmus kiemelkedő alkotói voltak. Az egyetemi évek után Bécsben vállalt munkát, majd Budapestre visszatérve öt évig apósa, Alpár Ignác irodájában tevékenykedett, mígnem 1894-től önállóan dolgozott.⁹³

⁸² Magyarországon a vasbeton architektúraformáló hatása a korai épületeken még nem nyilvánul meg. CSÁSZÁR 1978, 123–124.

⁸³ Az egyik legkiemelkedőbb magyar vasbetontervező, Zielinski Szilárd irodájának vezetője. CSÁSZÁR 1978, 110; MIHAILICH-HAVIÁR 1966, 161.

⁸⁴ MIHAILICH-HAVIÁR 1966, 161.

⁸⁵ CSÁSZÁR 1978, 110.

⁸⁶ A Marianumról szóló írások egy része ekként könyveli el. Sas 2011, 31.

⁸⁷ VAIS 2009, 312 és *Napló* 1. 1. (1904. december 1.)

⁸⁸ A legtöbb ebben az időszakban épült kolozsvári középület esetében azonban a szakirodalom nem tesz utalást a szerkezetre. GYÖRGY 1942, 34–35 és VAIS 2009, 361.

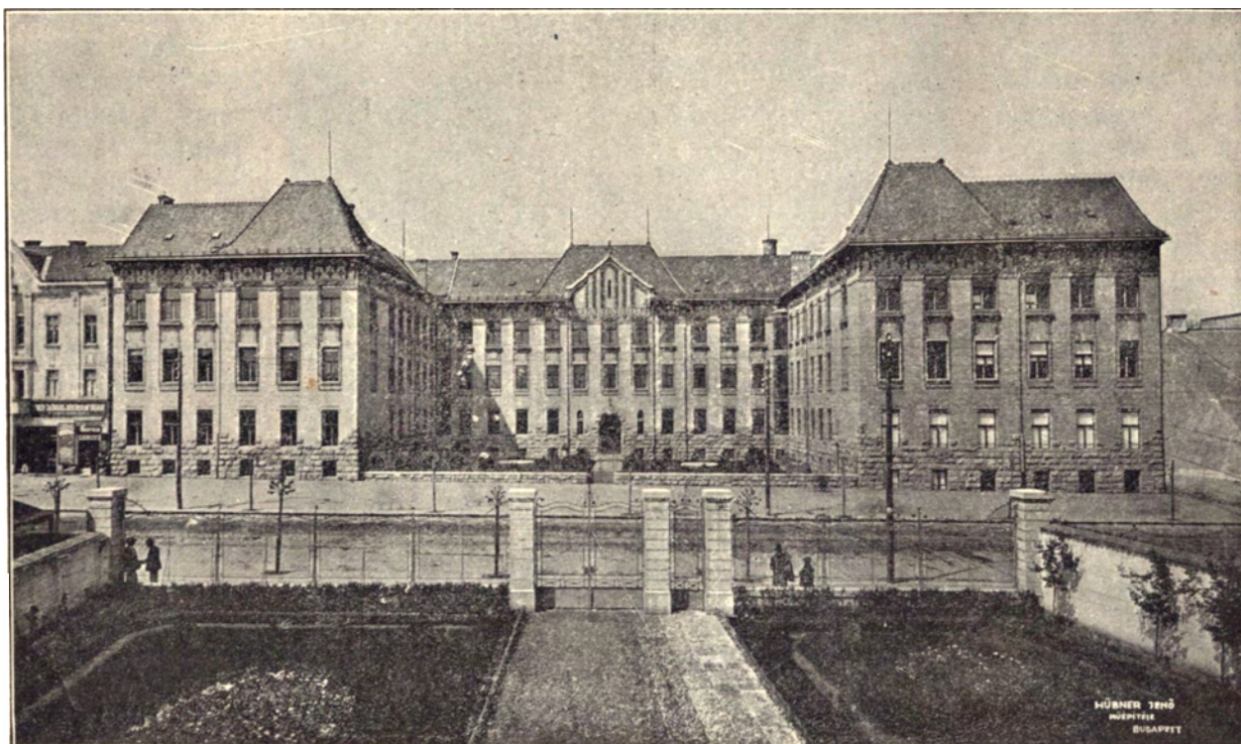
⁸⁹ Egy időben épült a Medgyaszay által tervezett rárósmulyadi Szent Erzsébet-templom előregyártott elemekből készült kupolájával. VETŐ 2014, 104. Külföldön is kevés előzménye van vasbeton héjszerkezeteknek, mindössze a müncheni Anatómiai Intézet lapos kiskupolái előzik meg. BUCUR-BACSÓ 2000, 52–53.

⁹⁰ GERLE-KOVÁCS-MAKOVECZ 1990, 67.

⁹¹ Friedrich von Schmidt mesteriskolájában tanult, s eközben az ő irodájában dolgozott. Később Heinrich von Ferstel tanársegédje, 1901-től a Technische Hochschule rektora. (www.architektenlexikon.at)

⁹² Tanárai Heinrich von Ferstel, Karl König és Friedrich von Schmidt. Bécsen kívül Prágában tanul, a prágai Iparművészeti Egyetem és a bécsi Képzőművészeti Akadémia professzora.

⁹³ GERLE-KOVÁCS-MAKOVECZ 1990, 67.

11. kép. Főhomlokzat (EMLÉKLAPOK 5)
Fig. 11. Main facade (EMLÉKLAPOK 5)

12. kép. Főhomlokzat, északi szárny (a szerző felvétele)
Fig. 12. Main facade, northern wing (photograph by the author)

13. kép. Kerítésrészlet (a szerző felvétele)
Fig. 13. Detail of the fence (photograph by the author)

A Hübner által szignált épületeknek hozzávetőlegesen egyharmada kórház volt, ennek tudható be az, hogy kortársai mindenekelőtt a kórházak építészeként tartották őt számon, bár a keze alól kikerült épületek típusai ennél sokkal változatosabbak: tervei alapján épült városháza, vámház, törvényszéki palota, iskola, fürdő, templom, bérház, posta és kastély is. Tevékenysége földrajzilag is igen kiterjedt: Celldömölkötől Marosvásárhelyig és Besztercebányától Makóig a legkülönbözőbb helyeken dolgozott pályázatok nyerteseként vagy pedig megbízásra.⁹⁴ Hübner előszeretettel merített inspirációt a francia reneszánsz és barokk építészet megoldásaiból, s használta azokat a legkülönbözőbb épülettípusok felöltöztetésére.⁹⁵ A historizáló munkák mellett azonban már a kezdetektől megjelennek életművében az épp kibontakozó szecesszió hatását tükröző, kései művei között pedig a modernizmus irányába mutató épületek is. Bevette mintákat mindenekelőtt az alaprajzi rendszerek tervezéséhez használt, melyeket az igényekhez mérten alakított át. Legtöbbször ragaszkodott a szimmetrikus tömegalakításhoz, gyakorta alkalmazta az U alaprajzot, de a telekviszonyok és az épülettípus jellegének függvényében innovatívabb, egyedibb megoldásokat is.⁹⁶

Épületeinek díszítettségét az anyagi lehetőségek mellett a funkció is befolyásolta. Ahol a reprezentációs igényből adódóan a külső megjelenés legalább annyira jelentős volt, mint a funkcionalitás, gazdagon díszített külsőt nyertek. A nagy volumenű győri városháza impozáns, elegáns épülete (1893–1898) méltán válhatott a város jelképévé.⁹⁷ Jó példa erre a székesfehérvári Árpád-fürdő (1904–1905) aprólékos műgonddal megtervezett épülete is. A külső mellett Hübner itt a belső részeket sem hanyagolta el: a látogatók gyönyörködtetésére az öltöző kabinsorát és korlátjait pompás, fából faragott geometrizáló részletekkel ékesítette. Dekorációs szempontból visszafogottabb alkotásainak egyszerűsége a funkcionalitás iránti fokozottabb igénytel magyarázható. Ebbe a csoportba tartoznak a székesfehérvári (1897–1900) és a hódmezővásárhelyi (1907–1909) kórházak. A gyulai főgimnázium (1903 körül) hiányosságai is inkább a szerényebb anyagiakra vezethetők vissza.⁹⁸

⁹⁴ Lásd KINCZER 2015.

⁹⁵ KINCZER 2015, 261.

⁹⁶ Például: a győri Vámház; Budapest, Üllői út 119.

⁹⁷ A sajtó rendkívül elismerő hangon szól az épületről: „Akik az országban a városháza-épületeket ismerik, s látták Győr városának most épített palotáját, mindnyájan abban a véleményben vannak, hogy ez egyike hazánk nemű legszebb épületének.” Vasárnapi Újság 47. 12. (1900. március 25.) 186–187.

⁹⁸ A 4 méteres belmagasság csak minimális, a termék félreeső része homályos, nincs díszterme, a II. emeleti gerendázat vas-

Épületeinek típusa és stílusa között nincs egyértelmű összefüggés. Az állami, az egyházi vagy a főúri reprezentációt szolgáló épületeket inkább a konzervatívabb historizáló stílusban képzelte el. Így a neobarokk győri városháza (1893), a balassagyarmati törvényszéki palota (1912), a nadapi templom (1900–1904) vagy az igar-vámpusztai kastélya (1910 körül) mind a historizmus jegyében fogantak. A kórházakat, bérházakat vagy iskolákat befogadó épületei között már feltűnnek a szecessziósak is, a szabadidős, rekreációs jellegű székesfehérvári Árpád-fürdő ugyancsak az utóbbiak sorát gazdagítja.

Historizáló alkotásainak számához képest Hübner lényegesen kevesebb szecessziós épületet tervezett, s nem köthetők életművének egy bizonyos periódusához. Bár épületei az új stílussal szembeni nyitottságát bizonyítják, munkásságát szinte mindvégig meghatározta a tanulóéveiben mesterei által beléoltott historizáló szellem, s az újszerű díszítőelemek gyakran ötvöződnek a historizmus formakincsével (Székesfehérvár, Árpád-fürdő). Arra is találunk példát (Sátoraljaújhely, Erzsébet Kórház), hogy a historizmus által kedvelt motívumokat átértelmezve, szecessziós felfogásban illeszti az amúgy inkább klasszikus jellegű homlokzatra.

Szecessziós munkái közül kiemeljük a székesfehérvári Szent György Kórház (27. kép) épületét (1897–1900). A homlokzattagolás Lechner Földtani Intézetét (1896–1899) idézi. A falsík díszítésére Hübner kizárólag klinkertéglát használt, melyből kigyózó szalagokat formált a nyílások köré, illetve közé. A kompozíció lezárása is sajátos: frízét függőlegesen élükre állított téglákból képzett fogazat alkotja, fölötté eltérő mértékben előreugratott téglák sorából összeálló párkányzattal, játékok előre vetíti a Marianum homlokzati dekorációit is.

Stílus szempontjából némi rokonságot fedezhetünk fel a Marianum és az 1904–1905 között épült székesfehérvári Árpád-fürdő épülete között (29. kép). A székesfehérvári Fejér megyei Takarékpénztár, valamint a Kereskedelmi Bank, mint befektetők, Hübnerrel bízták meg a tervek és a költségvetés elkészítésével, aki – mint az utóbb a sajtóból is kiderült – „dicséretre méltó ízléssel és művészettel dolgozta ki a terveit”.⁹⁹ Az épület egyediségét a szecessziós és neobarokk elemek összhangja eredményezi. A homlokzat tagolása vörös és sárgás színű téglából kialakított sávok váltakozásából rajzolódik ki. A felület komorságát a téglaszalagok, a nyílászárók változatos formái és a bejáratú ajtó szárnyainak ívelt részletei oldják. A szecessziós ornamensek java a bejáratot magába foglaló középpavilonon tűnik fel: az ovális kupola nyújtott nyolcszög alakú tamburját geometrikus elemek díszítik, az attikán virágkelyhek, a konzolokon apró tulipánok jelennek meg. A kovácsoltvas kerítés stilizált növényi ornamensekből és hullámzó ívekből kirajzolódó vonalai könnyeddé teszik az épület összképét (30. kép).

A Marianummal nagyjából egy időben tervezte Hübner a budapesti Üllői út 119. szám alatti kis-lakásos bérházát (31. kép),¹⁰⁰ mely az Üllői út és a Miháلكovics utca találkozásánál kapott helyet, alaprajza V alakú. Szecessziós részletei a Vágó fivérek által tervezett Gutenberg-otthon (1906–1907), valamint a Vágóék és Quittner Zsigmond által közösen tervezett Gresham-palota egyes motívumait idézik. Az Üllői útra néző főhomlokzat három hullámos oromzata az említett két épület megoldásainak egyszerűbb, kisebb méretű változata, mellékhomlokzatának tornyocskái a Gresham-palota kompozícióját kétoldalt lezáró tornyok tömegével és formájával állíthatóak párhuzamba.¹⁰¹ Az erkélyek mellvédjén, valamint egyes támaszelemeken, akár csak a vízközpőkön stilizált állatalakok (kutya, halak, baglyok) (32. kép) és szörnyeket ábrázoló maszkok figyelhetők meg (34. kép). A főhomlokzaton elhelyezett bejárat és a legfelső, negyedik emeleti ablakok közül néhány a többitől eltérően nem egyenes záródású, felső sarkai le vannak szelve. Ez a megoldás felfedezhető a belső udvarra néző nyílások egy részén is. Az üvegezett ajtókra fából (34. kép) vagy kovácsoltvasból készült rátétek kerültek, utóbbiakon stilizált emberi maszkokat fedezhet fel a figyelmes szemlélő. Hasonló applikációk díszítik a függőfolyosók korlátait, valamint a bejáratú ajtókat is (35. kép).

Hübner Jenő nevéhez mindössze két iskolaépület fűződik. A kolozsvári Marianum leánynevelő intézetet időben megelőzi a gyulai Római Katolikus Főgimnázium (28. kép). Vázlatos terveit Alpár Ignác készítette 1899-ben,¹⁰² Hübner feladata azok részletes kidolgozása volt, így értelemszerűen nem kapott szabad kezdet a koncepció létrehozásában.¹⁰³ Az alaprajz U alakú, a középső szárny a belső

gerenda helyett fából készült, a fűtésrendszer nehézkes és költséges, továbbá nincs benne folyó víz. SZABAD 1904, 15–17. Idézi: KINCZER 2015, 250–251.

⁹⁹ Vállalkozók Lapja 1906. január 3. 7.

¹⁰⁰ 1910. augusztus 1-jén fejezte be. KINCZER 2010, 65.

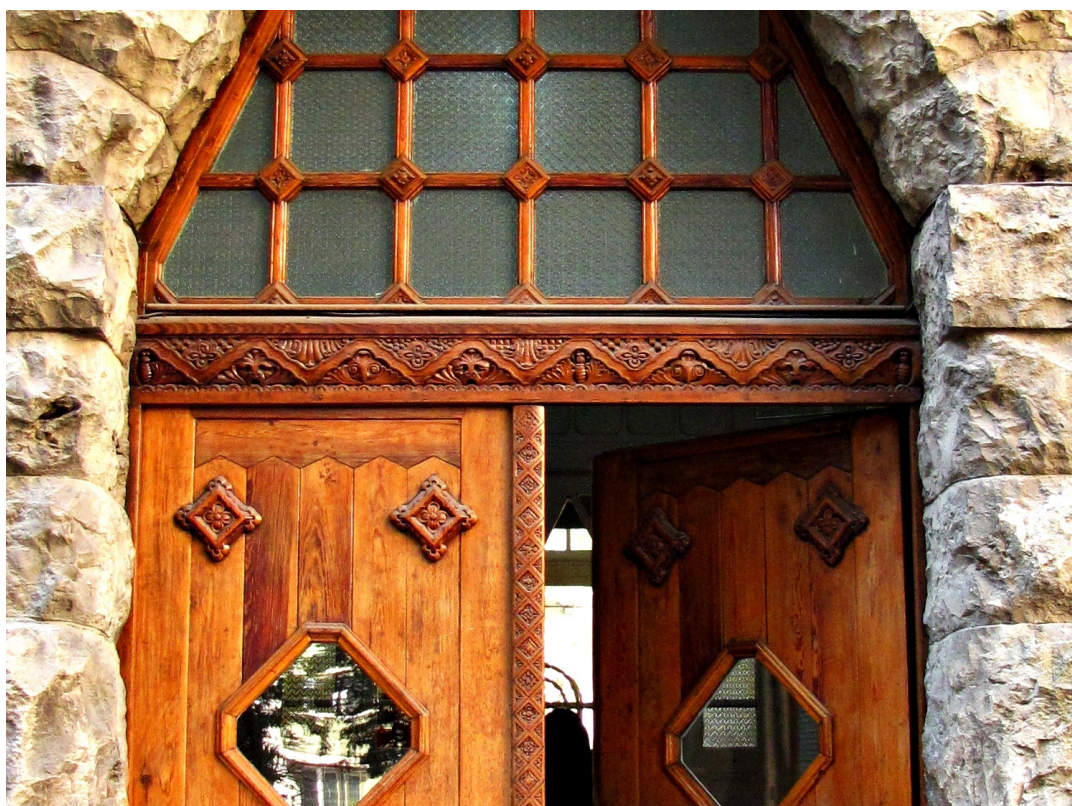
¹⁰¹ KINCZER 2015, 259.

¹⁰² SZABAD 1904, 19.

¹⁰³ A főgimnázium homlokzatának kiosztása nagyon hasonlít Alpár békéscsabai evangélikus gimnáziumának (1897) és temesvári állami főgimnáziumának (1901) épületéhez.

14. kép. Főhomlokzat, koronázópárkány (a szerző felvétele)
Fig. 14. Main facade, cornice (photograph by the author)

15. kép. Főbejárat, ajtószárny részlete (a szerző felvétele)
Fig. 15. Main entrance, detail of the door leaf (photograph by the author)

udvar irányába lépcsőházzal bővül. A főhomlokzat markáns nagy oszloprenddel tagolt középrizalitját timpanon zárja, díszítőelemei szintén a historizmus formatárából merítenek.

A kolozsvári iskola vizsgálata, azonos épülettípusról lévén szó, értelemszerűen megköveteli a gyulaival való összevetést. Utóbbi kettős szerzősége némileg megnehezíti ezt, ugyanis annak pontos meghatározása, hogy a felépülő iskola képét milyen arányban határozták meg Alpár, majd Hübner elképzelései, további kutatást igényel. Alpár Ignác iskolaépítészetének általános jellemzőit számba véve azonban támpontokat találhatunk a két alkotó hozzájárulásának elhatárolásához, bár egyértelmű következtetések levonására ezek sem jogosítanak fel.

Rosch Gábor Alpár Ignác építészetről szóló monográfiájában megállapítja, hogy a mester iskolaépületeinek funkcionális elrendezésére az egyszerű kiképzés, a praktikus alaprajz és egy elég magas fokú tipizálás jellemző.¹⁰⁴ Az irodája által tervezett épületek leglátványosabban a homlokzati kiképzésben térnek el. A megrendelő igényeihez valamelyest igazodva, katolikus egyház által rendelt iskoláit többnyire neobarokk, neoreneszánsz vagy neogótikus stílusban tervezte. Ennél puritánabbak a református és az evangélikus iskolái. Ez a köntös valójában csak külsőség: a díszterem és a lépcsőház kivételével a belső tereket modern puritanizmus és a funkció előtérbe helyezése jellemzi. Alaprajzi rendszerei a következő általános sémával írhatók le: a szárnyak elrendezése lineáris, a tantermek az utcára, a hosszanti folyosó az iskola belső udvarára néznek. A központi bejárat téből indul az emeletek irányába vezető háromkarú lépcső, ez alól lehet megközelíteni a hátsó traktusban elhelyezett tornatermet. A függőleges közlekedők mellett mosdók találhatók. A díszterem a központi szárny emeletén, a bejárat fölött van elhelyezve.¹⁰⁵

A gyulai főgimnáziumot a fentiekkel összevetve egyértelműen felfedezhetünk néhány, Alpár Ignácra jellemző elemet.¹⁰⁶ Homlokzata historizáló, térszervezése lineáris jellegű, az előbb írtakkal megegyező módon a tantermek az épület körülölelő parkra, a folyosók a belső udvarra néznek. A bejáratnál szemben az U alakú épület szimmetriatengelyében egy szerényebb, kétkarú lépcső található. Ezt egy keskenyebb melléklépcső egészíti ki a bal oldali mellékszárnyban. A tornaterem, akárcsak a Marianumban, a bal oldali szárny egyszintes végében található. Az Alpár-ra jellemző általános sémától eltérően a mellékhelyiségek a lépcsőháztól távolabb, a jobb oldali szárny végében lettek kialakítva. Hübner tervein külön díszterem nem jelenik meg, így sejthető, hogy a tornatermet Gyulán is többfunkciós helyiségként tervezte.¹⁰⁷

Az Alpár-iroda sablonjával tehát megegyezik a lineáris téralakítás és ennek rendszere, a főlépcső elhelyezése, valamint a tornaterem hátsó pozíciója. Nincs azonban a főgimnáziumban önálló, reprezentatív díszterem, eltérő a tornaterem megközelíthetősége, illetve az árnyékszékek elhelyezése. A tornaterem sajátos elhelyezése kifejezetten emlékeztet a Marianumra, és ha kettős funkcióját elfogadjuk, annak jellege is a kolozsváriéhoz hasonló.¹⁰⁸ Markáns eltérést mutat azonban a két épület stílusa: míg a gyulai Alpár más iskoláihoz hasonlóan egy historizáló kompozíció, a Marianum már határozottan magán viseli a szecesszió jegyeit.

Korántsem egyértelmű továbbra sem az egyes megoldások szerzőségének kérdése. Bár a gyulai főgimnázium biztosan a két építész egyéni elképzeléseinek „összefonódásából” született, további információk híján nem tudhatjuk, hogy az általános Alpár Ignác-i rendszertől eltérő megoldások Hübner nevéhez köthetőek-e, esetleg innen átvéve alkalmazta őket Kolozsváron is, vagy pedig Alpár Ignácnak az igényekhez és az anyagi kerethez való igazodásaként foghatók fel.

5. Az építető

Hirschler József 1874. március 17-én született Újpesten, mélyen katolikus szellemiségű családban. Tanulmányait a budapesti Piarista Főgimnáziumban kezdte, majd kimagasló eredményeinek köszönhetően felvételt nyert az esztergomi papneveldebe. Ezt követően a bécsi Pázmáneumban, majd a római Collegium Germanico-Hungaricumban képezte magát, s Rómában végül kettős doktorátust szerzett, bölcsletről és hittudományból.¹⁰⁹ A Rómában töltött hét év rendkívül mély be-

¹⁰⁴ ROSCH 2005, 110.

¹⁰⁵ ROSCH 2005, 111.

¹⁰⁶ Az épület eredeti formájában áll, az egyetlen változás a később hozzáépített kollégium. KINCZER 2015, 251.

¹⁰⁷ Hübner Jenő: A gyulai Római Katolikus Főgimnázium alaprajzai (földszint, I. emelet, II. emelet). GYULAI ÉRTESÍTŐ 1906.

¹⁰⁸ Az iskola értesítőjében Szabad Endre igazgató megjegyzése, miszerint az iskolának nincs díszterme, valószínűleg úgy értendő, hogy nincs önálló, reprezentatív, kifejezetten erre a célra épült külön terme.

¹⁰⁹ Hirschler József önéletrajzi jegyzetei, Kolozsvár, 1910. május 31. KvGYLVT, SZTM, Plébániai iratok, 100. doboz, 1910. Bölcsészettudomány: 1897. június 21. Teológia: 1901. június 7.

16. kép. Főbejárat, lengőajtó (a szerző felvétele)
Fig. 16. Main entrance, swing-door
(photograph by the author)

nyomást tett a fiatal papnövendékre mind vallási, mind kulturális és művészeti szempontból. Szerény anyagi helyzetéből adódóan kénytelen volt munkát vállalni, egy művészeti lap megbízásából cikksorozatot írt Róma műkincseiről, így autodidakta módon közelről megismerte az Örök Város antik és keresztény hagyatékát.¹¹⁰ Tanulmányai befejeztével 1900. október 28-án szentelték pappá Rómában.

Teológiai doktori címének megszerzését követően, Erdélybe érkezve a kolozsvári Szent Mihály-plébániára került káplán-hitoktató szolgálatra, s a belvárosi leányiskola, illetve a tanítónőképző tanáraként már ekkor szembesült a nőnevelés kérdéseivel. Oktatói, nevelői elhivatottságát az 1906-ban írt, *Az elemi kath. vallásoktatás módszere* című könyve jelzi.¹¹¹ A Szent József fiúnevelő intézet igazgatójaként újrászervezte a diákok életét, nem csupán a színvonalas oktatásra, hanem az aktív kapcsolódásra is nagy hangsúlyt fektetve, továbbá felújította a szeminárium épületét.¹¹² 1906. február 25-én a megüresedett plébánosi székbe Majláth Gusztáv Károly püspök őt nevezte ki az elhunyt Bíró Béla utódjául.¹¹³ A Szent Mihály-templom plébánosaként új neogótikus oltárt, gyóntatószékeket, padokat és színes ólomüveg ablakokat készíttetett, a torony elhanyagolt átjáróját befalaztatta és kápolnává alakította, az óraszerkezet

magasságában elhelyezett erkélyre vaskorlátot készíttetett, a világháborúban beolvasztott harangok helyébe újakat öntetett, s ezek mellett kibővítette a plébánia épületét.¹¹⁴

Építetói tevékenysége az oktatási intézményekre is kiterjedt. A hiányos anyagi keretek miatt 1906-ban bezárt Auguszteum iskola elavult épületének egyes részeit feljavította, a használhatatlanok helyébe pedig 1907-ben új szárnyakat (tantermeket, az apácák számára lakószobákat és egy új kápolnát) építtetett Pápai Sándor tervei nyomán.¹¹⁵ Benne a Temesvárról meghívott Miasszonyunk iskolanővérek vezetésével leányiskolát létesített,¹¹⁶ később ebből az intézményből nőtte ki magát a Ferenc József úton létrehozott Marianum leánynevelő intézet. Utóbbi saját kezdeményezésre hozta létre, a szükséges anyagi fedezetet több pénzalap, kölcsön, adományok és a magyar államtól kapott segély összevonásából teremtve meg. Az intézmény életében oktatóként is szerepet vállalt, etikát, hittant és történelmet tanított. Az impériumváltást követően iskolaigazgatóként igyekezett alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, a tanári kart is segítve ebben egy román nyelvtankönyv és egy román irodalomtörténeti munka kiadásával.¹¹⁷ Később külön nyomdát létesített a Marianumban, Providentia néven.

Építetói tevékenységéhez tartozik ezenkívül a Sétatér melletti plébánosi javadalom részét képező Fürdő utcai telek hasznosításának kezdeményezése. A kihasználatlan ingatlanra egy nyolc szecessziós bérvilából álló elegáns együttest építtetett. Az első világháborút követően, 1924-ben az újjászervezett Szent Antal-árvaház épületeit kijavította, egyik terében kápolnát rendezett be, s vezetésével a Szatmárról Kolozsvárra hozott irgalmas nővéreket bízta meg.¹¹⁸

¹¹⁰ EMLÉKLAPOK 1927, 10.

¹¹¹ HIRSCHLER JÓZSEF JELENTÉSE.

¹¹² EMLÉKLAPOK 1927, 12.

¹¹³ SAS 2008, 106.

¹¹⁴ EMLÉKLAPOK 1927, 14.

¹¹⁵ SAS 2011b, 37.

¹¹⁶ SAS 2011a, 20.

¹¹⁷ SAS 2008, 108.

¹¹⁸ EMLÉKLAPOK 1927, 16.

6. Építéstörténet

6.1 A kezdetek

A Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek által vezetett Marianum Római Katolikus Leánynevelő Intézet történetének kezdetei a Monostori és a Bem utca sarkán álló Auguszteum iskoláig vezethetők vissza.¹¹⁹ Báró Jósika Jánosné Csáky Rozália 1830-ban alapította meg az első kolozsvári kiseddóvót, melynek keretei között a későbbiekben iskola és aggmenház is működött, 1846-tól két különálló intézményként. Nevét Karolina Augusztia császárnéről kapta, aki 1846-ban hatezer forintos adománnyal támogatta az intézmény működését. A császári főudvarmester 1859-ben hagyta jóvá a császárné nevében a mecénás nevének felvételét, mely a köznyelvben Auguszteumra rövidült. 1885-től az Auguszteum a kolozsvári római katolikus egyházközség irányítása alatt működött tovább. Az időközben rossz állapotba került épület javítása csak részleges újjáépítéssel volt lehetséges. Kivitelezése¹²⁰ súlyos anyagi terhet rótt az intézményre, így az 1906-ra csőd szélére sodródott. Az óvoda és az iskola megszűntetése kellemetlenül érintette az egyházat és a környék lakosságát egyaránt. 1906-ban, plébánossá választását követően Hirschler József a Schütz-alap bevonásával újra talpra állította az Auguszteumot, az épületegyüttest kijavíttatta, és Pápai Sándor tervei nyomán új részekkel egészítette ki.¹²¹

A hamvaiból újjáéledő oktatási intézmény mellé Hirschler egy leányiskolát létesített, melynek vezetését a Temesvárról meghívott Miasszonyunk iskolanővérekre bízta. Az iskola 1909-ben kiadott értesítője szerint 1907. december 1-jén nyitották meg az óvodát és az iskolát 247 növendék részére.¹²² A kibővült iskola számára a felújított épület szűknek bizonyult, ezért a polgári leányiskolát a következő tanévtől a Ferenc József úton, az 1908 nyarán beszüntetett Schütz-iskola helyén hozta létre.¹²³ A polgári iskola működtetését, melyben továbbra is a nővérek oktattak, Hirschler egyházpolitikai szempontból is kiemelkedően fontosnak tartotta, egyrészt a Kőváry-telepi iskolahiány miatt, másrészt azért, mert az elemi végeztével a katolikus leányoknak nem volt más lehetősége katolikus iskolában továbbtanulni.

A Ferenc József út 33–35. szám alatti telek még a 19. század végén került az egyházközség birtokába, a Szent Mihály-templom körüli épületeinek a város általi kisajátítása, majd elbontása miatt kapta ellenértékül a 33. szám alatti telket, összes tartozékával együtt.¹²⁴ Ennek közelében vásárolt meg egy területet Éltes Károly plébános, Berzenczey István házas telkét. Berzenczey telkét később elcserélték Ötvös Dániel közvetlenül a népiskola szomszédságában lévő ingatlanával, ezáltal egy nagy és összefüggő telket nyertek.¹²⁵ A város még az építkezés megkezdése előtt utcaszabályozás címen kisajátított ebből a telektömbből egy részt. A kisajátításért kapott kártérítésből az egyházközség, az elvesztett ingatlanrész pótlása érdekében, előrelátó módon, egy újabb parcellát vásárolt a telek Kismező utca felőli végében.¹²⁶

A házas telket az egyházközség 1891-ben 21 ezer forintért eladta a Schütz-alapnak,¹²⁷ azzal a kikötéssel, hogy az árvaház céljait szolgáló pénzalapot egy iskola működtetésére fordítsák örök időkre. Hirschler József a következőképpen ír a hídelvei iskola létrehozásáról 1912-ben: „*Hídelve legszebb pontján volt a Schütz-féle elemi vegyes iskola. A telket a várostól az iskolaépülettel együtt azzal a kötelezettséggel vette át a Schütz-alap gondnoksága, hogy ott az árvaház céljait szolgáló alap örök időkre iskolát tartson fenn. A kolozsvári egyházközség elemi iskolái virágzásnak indultak: de amit 4–6 éven át gonddal vetettek szorgos kezek, azt a legfontosabb években tovább gondozni, megérlelni nem tudták. Kath[olikus] jellegű polgári leányiskolája az egyházközségnek nem volt. Annál kevésbé a modern igényeknek megfelelő magasabb intézmény. Így nyílt meg 1908. szeptember 15-én a Ferenc József úti telken a r. k. polgári iskola I. és II. osztálya és fokozatosan fejlődve 1910. szeptember havában a 4 osztályú polgári iskola mellett az újjászervezett elemi iskola I. osztálya.*”¹²⁸

¹¹⁹ A Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek és az intézmény történetéről: OROSZ 2007, 125–141; TORNAYI 2008.

¹²⁰ Az építészeti terveket Szabó Sámuel építőmester készítette el 1893-ban. SAS 2011, 20.

¹²¹ Az Auguszteum 1907-es munkáinak kivitelezője a terveken látható pecsétek alapján Sütő Lajos építési vállalkozó volt. A későbbiekben Károly Lajos és Markovits Sándor budapesti építésszűrés az épület bővítésére tett javaslatot. Őket az egyház a későbbiekben az Arany János utcai bérvillák felépítésénél foglalkoztatta. Az Auguszteum számára készített tervek egy részét Sas Péter közölte: SAS 122–123.

¹²² MARIANUM ÉRTESÍTŐ 1909, 3.

¹²³ Hirschler József Majláth Gusztáv Károly püspökhöz. 1908. június 8. KvGyLVT, SZTM, Plébániai iratok, 97. doboz, 1908.

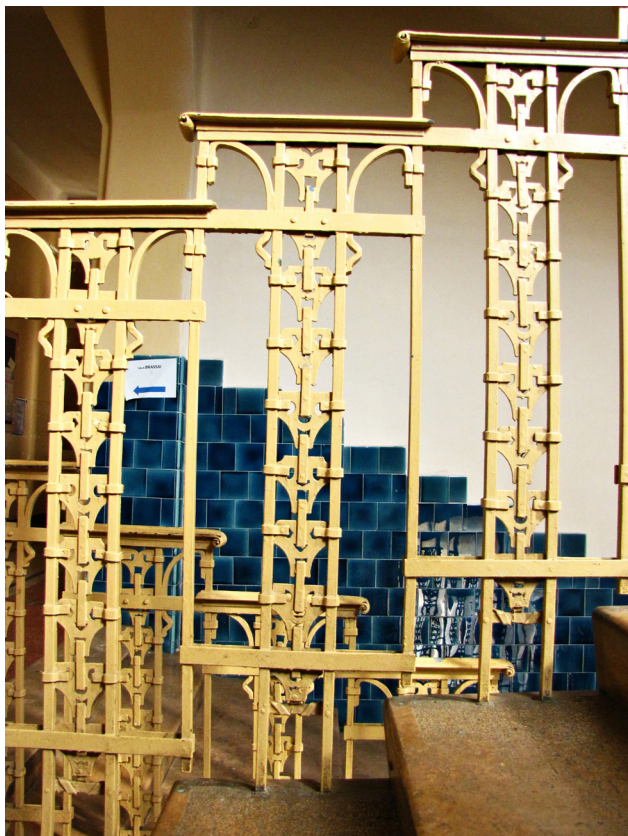
¹²⁴ Hirschler József Majláth Gusztáv Károly püspökhöz. 1910. április 26. KvGyLVT, SZTM, Plébániai iratok, 100. doboz, 1910.

¹²⁵ SAS 2011, 29.

¹²⁶ SAS 2011, 39.

¹²⁷ Hirschler József Majláth Gusztáv Károly püspökhöz. 1910. április 26. KvGyLVT, SZTM, Plébániai iratok, 100. doboz, 1910.

¹²⁸ HIRSCHLER JÓZSEF JELENTÉSE.

17. kép. Főépület, lépcsőkorlát (a szerző felvétele)
Fig. 17. Main building, banister
(photograph by author)

alapját, a Stasitzky-alapot,¹³¹ illetve a Szabó-alapot¹³² a Marianum szolgálatába állítja. Az egyházközségi támogatáson túl a Marianum magyar állami támogatásra is számíthatott: az 1913-as költségvetés-tervezetben 300 000 koronás államsegélyt különítettek el az intézet támogatására. Ezenkívül az oktatóknak fizeteskiegészítést adott, s az elemi iskolai tagozatot tandíjmegváltással biztosította.¹³³ Mindezek a fejlesztést célzó intézkedések arra engednek következtetni, hogy a Ferenc József úti iskola 1910-re kinőtte épületét, s új beruházások váltak szükségessé a megfelelő működés érdekében. A Magyar Kereskedelmi Banktól egyértelműen egy új, internátust is magába foglaló iskolaépület megépítése céljából vett fel kölcsönt az intézmény, azt azonban nem lehet pontosan meghatározni, hogy az építkezést előmozdító tárgyalások mikor kezdődtek el, mi volt ezek pontos menete, és hogyan lett Hübner Jenő az épület tervezője. Az 1910. június 28-án jóváhagyott adásvételi szerződés és az 1910. szeptember 26-án felvett kölcsön datálása mellett a legkorábbi *ante quem* támpontot a Hübner első tervein szereplő keltezés adja. A többfunkciós tornaterem metszetein szereplő 1910. május hó dátum alapján valószínűsíthető, hogy az építéssel már 1909 végén vagy 1910 elején megkezdődtek az egyeztetések.

Arra vonatkozóan, hogy hogyan lett éppen Hübner Jenő a kolozsvári Marianum épületének tervezője, csak találgathatunk. Lévéen, hogy pályázat kiírására semmilyen forrásban nem találunk utalást, szinte biztos, hogy Hübner Jenőt közvetlenül bízták meg a tervezéssel. Kérdés, hogy hogyan kerülhetett kapcsolatba az Erdélyben alig munkálkodó Hübner a kolozsvári római katolikus egyházközséggel, és miért éppen egy olyan fővárosi építészt bízták meg, akinek a munkásságára nem volt

6.2 A Marianum létrejötte

A polgári iskolának a Schütz-alap általi működtetése egyik fél számára sem bizonyult előnyösnek. Az alapot meggátolta eredeti rendeltetésének, az árvaház működtetésének beteljesítésében, a fejlődésben lévő iskola pedig, kinőve korábbi kereteit, további fejlesztést igényelt volna. Az áldatlan helyzet megoldásaként a polgári és az elemi iskolák Marianum néven a kolozsvári római katolikus iskolaszék fennhatósága alá kerültek, s önálló intézményként a Schütz-alaptól megvásárolták a 3825–3827, 4746, 4747-es helyrajzi számú telkeket (Ferenc József út 33–35.). Az 1910. június 28-án jóváhagyott adásvételi szerződés kikötötte, hogy az ingatlan csakis iskolai célokra használható, s a főfelügyeletet gyakorló erdélyi püspök jóváhagyása nélkül nem terhelhető.¹²⁹ Amennyiben ezek a feltételek és kötelezettségek nem teljesülnek, a Schütz-alap a telket joggal viszszaíráthatja saját nevére.¹³⁰

Hirschler jelentéséből kiderül, hogy az intézet mindössze néhány hónappal később, 1910. szeptember 26-án a szükséges püspöki jóváhagyással 50 évre szóló törlesztési kölcsönt vett fel a Magyar Kereskedelmi Banktól, továbbá az egyházközség az 1911-es költségvetés tárgyalásakor elhatározta, hogy két tanügyi

¹²⁹ A szerződés tartalma és keltezése csak egyéb utalások nyomán ismeretes. Hirschler jelentésében 1911-es évszámmal szerepel, azonban a Sas Péter által közölt számos, a kérdéshez kapcsolódó forrás (Fábián Sándor által jóváhagyott Bekebelezési engedély, Kolozsvár 1910. április 26. hivatkozás nélkül; a Belügyminisztérium Kolozsvár Törvényhatósági Bizottságához, Budapest, 1910. június 9. hivatkozás nélkül; Szvacsina Géza polgármester Tompos Ignác ügyvédhez, Kolozsvár, 1910. június 16. hivatkozás nélkül stb. lásd SAS 2011, 123–125), illetve a bankkölcsön felvételének dátuma alapján az 1910-es dátum tűnik valószínűbbnek.

¹³⁰ HIRSCHLER JÓZSEF JELENTÉSE.

¹³¹ Egy kolozsvári zárdaiskola létesítését volt hivatott anyagilag támogatni.

¹³² Ennek célja egy apácák által irányított gazdasszonyi, háztartási iskola támogatása. Mivel a Marianumban háztartási tagozat is működött, a Marianum szolgálatába lehetett állítani.

¹³³ HIRSCHLER JÓZSEF JELENTÉSE.

alaposabb rálátásuk, és aki egyébként sem iskolaépületeiről volt ismert Magyarországon. Az ügyintézés viszonylag gyors lefolyása okán a látószólag ellentmondásos helyzet háttérében egy elég egyszerű magyarázat sejthető: olyan személy közbenjárása, aki ismerte Hübnert és munkáit, ugyanakkor a kolozsvári egyházközséggel is kapcsolatban állt, s aki nem más, mint Alpár Ignác. A *Pesti Napló* 1913. július 30-i száma egyik cikkének szerzője azzal vádolja a magyar sztár-építést, hogy befolyásával visszaélve, pályázati zsűri tagjaként sógorát, Orth Ambrust és vejét, Hübner Jenőt privilegizálta.¹³⁴ Alpár Ignác és Hübner Jenő kapcsolata jól ismert, tudjuk, hogy a fiatal Hübner 1886-ban feleségül vette Alpár nevelt lányát, Eisele Emiliát, majd Bécsből hazatérve apósa irodájában dolgozott.¹³⁵ 1894-es önállósulását követően közvetlenül Alpárnak köszönhetően kapta meg a nagy volumenű győri városháza kivitelezését, s a későbbiekben a gyulai Római Katolikus Főgimnázium Alpár által elkezdett terveinek is ő volt a kidolgozója. Eddigi ismereteink alapján Hübnert Erdélyhez kevés szál fűzte, a Marianumon kívül mindössze két munkája ismeretes az országrészben. Az Aranyos-Torda vármegye közpénztárának bővítését célzó, 1906-ban kiírt meghívásos pályázaton első díjat nyert *Közegészségünk* jellegű pályázata,¹³⁶ továbbá Kinczer Ágnes az ő nevéhez fűzi a marosvásárhelyi városi kincstári palota Bierbauer István által tervezett épületének a művezetését.¹³⁷ Hübnerrel ellentétben Alpárt számos munkája kapcsolja Erdélyhez és Kolozsvárhoz, s ezek között két épületét, a Szentegyház utcai státuspalotákat az Erdélyi Római Katolikus Státus számára tervezte. Elképzelhető tehát, hogy a nagy népszerűségnek örvendő, az egyházközség által korábban már foglalkoztatott Alpár, akinek a nevéhez két kolozsvári oktatási intézmény épületének tervezése is köthető (a Ferenc József Tudományegyetem épülete Meixner Károllyal közösen, illetve a Sétátér melletti De Gerando Felsőbb Leányiskola), Hübnert ajánlotta az egyházközségnek az új iskolaépület megtervezésére.

6.3 A főépület építése

Az építkezések kezdetének pontos dátumát az egymással ellentmondó adatok okán szintén nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani. A Hübner által készített első tervsorozat 1910. május hó keltezésű, ezzel azonban ellentmondani látszik az iskola 1909–1910-es évkönyvében szereplő adat, melynek értelmében az építkezés ennél korábban, az 1909–1910-es tanév Szent György napján, tehát 1910. április 23-án vette kezdetét.¹³⁸ A főépület építéstörténetével kapcsolatosan ezenfelül rendkívül kevés információ áll rendelkezésünkre. Az iskola 1911–1912. évi értesítőjéből a tervezők és kivitelezők személyére vonatkozó információkat nyerhetünk: „A Marianumot Hübner Jenő budapesti műépítész terve szerint és vezetésével Spáda János kolozsvári építőmester építette.”¹³⁹ Az asztalosmunkákat

18. kép. Hátsó udvar, lépcsőkorlát részlete (a szerző felvétele)

Fig. 18. Backyard, detail of the banister (photograph by author)

¹³⁴ A nepotizmus palotái. Újabb adatok Alpárék botrányáról. *Pesti Napló* 64. 179. (1913. július 30.) 13.

¹³⁵ MARKÓ 2002 Hübner Jenő címszó alatt, KINCZER 2015, 231.

¹³⁶ Vállalkozók Lapja, 27. (1906. október 3.) 9; Magyar Pályázatok 5. (1907) 4. 20–22.

¹³⁷ KINCZER 2010, 68.

¹³⁸ MARIANUM ÉRTESÍTŐ 1910, 3.

¹³⁹ Az építőmester 1877. december 10-én született Kolozson. Diplomáját a budapesti Királyi József Műegyetemen szerezte, majd Kolozsvár főterén nyitott építészeti irodát. Olyan neves épületek kivitelezője volt, mint a bécsi Fellner és Helmer építésziroda tervezte új Nemzeti Színház (ma Román Nemzeti Színház és Román Opera), Kós Károly Kakasos temploma, két saját tulajdonként emelt épület, a Vágóhid téri Spáda-palota, valamint az Erzsébet út 51. szám alatti családi ház. 1913-ban az Arany János utcai bérház kivitelezésére is őt szerződtette az egyház, azonban 1913. július 7-én váratlanul elhunyt tüdőbajban Kolozsváron. Orbán Béla: Régi kolozsvári építőmesterek: Spáda János és Rátz Mihály. Szabadság, 2009. április 15.

Hevesi József, a lakatosmunkákat Horváth József, a vasbeton munkákat Friedrich Károly, a bútorokat és padokat Bak Bálint és Sándor készítették. A többi munkát is többnyire kolozsvári iparos teljesítette. A Törs és Ormai cég készítette a központi fűtő- és szellőző berendezést,¹⁴⁰ a villany felszereléseket a Ganz cég, a maximális és minimális hőjelző-berendezést Lutze egyetemi mechanikus készítette.”¹⁴¹

19. kép. Erkély az északi szárny udvar felőli homlokzatán (a szerző felvétele)
Fig. 19. Balcony on the western wing of the main building (photograph by author)

20. kép. Az erkély alatti maszkos konzol (a szerző felvétele)
Fig. 20. Console of the balcony (photograph by author)

¹⁴⁰ A Törs és Ormai vállalat szerződése. 1911. február 21. STÁTUSLVT, MARIANUM.

¹⁴¹ MARIANUM ÉRTESÍTŐ 1912, 19.

A munkálatok nagy része 1911 augusztusának közepéig befejeződött, az elbontott régi épület helyén felépülő új szárny építése pedig – a sajtó beszámolója alapján – nagyjából egy hónappal tarthatott tovább.¹⁴² A sajtó megjegyzi, a kivitelező Spáda János szakértelmét elismerve, hogy az épület váza, illetve tetőszerkezete mindössze 29 nap alatt készült el.¹⁴³ Az 1911–1912-es tanévet tehát az iskola már új otthonában kezdte, ünnepélyes felszentelésére 1911. december 10-én került sor. A kolozsvári sajtó ekképpen számolt be az eseményről: „Országos ünnepség keretében történt meg tegnap a Marianum felszentelése. Ünnepe volt ez a Marianumnak, ünnepe Kolozsvár városának; de főképp lelkes alkotóinak. Mert egyrészt a fontos nevelőintézet – bár rendeltetésének régen átadott – csak tegnap nyílt meg hivatalosan a nagyközönség előtt. Ünnepe volt városunknak, mert kulturális nevelő intézeteink száma egy olyan intézettel szaporodott, amelynek hiányát már évtizedek óta tapasztaljuk. S ünnepe volt (...) alkotóinak (...) kik lehetővé tették, hogy tanintézeteink, olyan meglepő gyorsasággal, egy hatalmas, a kor igényeinek megfelelő nőnevelő intézettel gyarapodjanak.”¹⁴⁴

Az igazgató 1911. május 9-i sajtóközleménye szerint az intézet célja „többek közt a reális pályára nőket nevelni, a tanulni vágyók számára megnyitni a gimnáziumot és a Háztartás nélkülözhetetlen ismereteihez juttatni a leendő háziasszonyokat”.¹⁴⁵ Ennek érdekében a következő tagozatok indultak az 1911–1912-es tanévtől: elemi leányiskola, polgári leányiskola, egyéves női kereskedelmi tanfolyam, hároméves felső kereskedelmi iskola érettségivel, háztartástani iskola, leánygimnázium. A nem helyi diákok számára internátus működött.¹⁴⁶

Az elvégzett munkálatok minőségére vonatkozóan kiváló forrásnak számítanak a Hübner által készített utó-felülvizsgálati jegyzőkönyvek, illetve az építész ehhez kapcsolódó levelezése. A Spáda által kivitelezett épület ellenőrzését Hübner művezető építész nevében Gattaringer Oszkár felülvizsgáló építész, a néhai Spáda János építőmester özvegyének képviselőjében pedig annak irodavezetője, Fekete Lajos végezte.¹⁴⁷ A nem több mint két éve felavatott épületen számos hibát észleltek: a mennyezeten több helyen hajsálrepedések voltak, a gipsztábla falaknál és a granitto-terrazzo padlóhajlat fölött sok helyen nagyobb hézagok mutatkoztak. Az egyik emeleti folyosó boltívén repedés jelent meg, ami az egész téglafalon áthatolt, másutt a vakolat kagylóméretű darabokban lepattogzott. Ezenkívül az ablakszellőztető készülékek is gyengének bizonyultak, a tolóajtók gyorsabb mozgásra kiugrottak a helyükről, a pince szigetelése nem lévén szakszerű, a víz áthatolt a falakon, eláztatva a mennyezeteiket. Már befejezésüket követően kifogásolták a földszintről az udvarra vezető betonlépcsőket, szakszerűtlen kivitelük és egyenlőtlen magasságuk okán. Hübner meglehetősen elmarasztaló hangon szól a helyzetről, megjegyezve, hogy „ebből [ti. a felsoroltakból] látni, hogy a helybéli munkaerő nem végzi munkáját szakszerűen, vagy nem ért hozzá”.¹⁴⁸ A másfél évvel később kelt második

21. kép. Északi szárny, baglyos díszítőelem az udvar felőli homlokzaton (a szerző felvétele)
Fig. 21. Northern wing, owl-shaped ornament of the interior facade (photograph by author)

¹⁴² A régi épületet 1911 nyarán bontották le. MARIANUM ÉRTESÍTŐ 1940/41–1941/42, 9.

¹⁴³ A sajtó szerint 29 nap alatt „került tető alá”. Ellenzék 32. (1911. augusztus 24.) 2.

¹⁴⁴ Ellenzék 32. (1911. december 11.) 3.

¹⁴⁵ Hirschler József: Marianum. Ellenzék 32. (1911. május 9.) 3.

¹⁴⁶ Hirschler József: Marianum. Ellenzék 32. (1911. május 9.) 3.

¹⁴⁷ Jelen volt Biliczky István, a Marianum gépésze, Horváth Pál lakatosmester, Mázsa János, a Marianum építkezési munkálatainak főpallérja is. Hübner Jenő: Jegyzőkönyv a Marianum tan- és leánynevelő intézet építési munkálatainak utófelülvizsgálata tárgyában. Kolozsvár, 1913. december 9. KvÁLVt, SCFMC, Nr. inv. 10. p. 132.

¹⁴⁸ Hübner Jenő: Jegyzőkönyv a Marianum tan- és leánynevelő intézet építési munkálatainak utófelülvizsgálata tárgyában. Kolozsvár, 1913. december 9. KvÁLVt, SCFMC, Nr. inv. 10. p. 132.

utó-felülvizsgálati jegyzőkönyv tanúsága szerint a hibák nem lettek maradéktalanul kijavítva, a granitto-terrazzo burkolaton apróbb repedések maradtak, s a lépcsők helyreállítása csak funkcionális szempontból bizonyult kielégítőnek, esztétikai vonatkozásban nem.¹⁴⁹ A Goldstein Dezső által kivitelezett tenispálya sem felelt meg az elvárásoknak. Hübner 1913. október 22-én kelt, a kivitelezőnek címzett levelében megjegyzi, hogy bár Goldstein látható módon kijavította az agyonrepedezett betonpályát, számos kisebb repedés miatt a munka távolról sem nevezhető kifogástalannak.¹⁵⁰ Bár Goldstein a betonpályát a levelezés tanúsága szerint több ízben kijavította, Hübner azt később mégis elmarasztalta, s a Goldsteinnak kifizetendő összegnek csak egy részét ítélte oda.¹⁵¹

22. kép. Konyha (Balogh Ernő felvétele)
Fig. 22. Kitchen (photograph by Ernő Balogh)

6.4 Az internátus

Hirschler József igazgató már 1912-es jelentésében megjegyezte, hogy bár az intézet összes tagozatának teljes kifejlődése csak az 1915–1916-os tanévre várható, az épület már ekkor szűkösnek bizonyult.¹⁵² A plébános 1934. február 22-i, a szentszéki nunciusnak írott levelében foglaltak szerint az új épületszárny felépítésének gondolata már egy évvel a beköltözést követően felvetődött.¹⁵³ Az elképzelés szerint a második emeleti internátust a főépület északi szárnyának udvar felőli meghosszabbításában tervezték elhelyezni, s az így felszabaduló helyiségeket tantermekké kívánták alakítani. Az új épület szintén Hübner által készített tervvázzatait Hirschler József 1913. szeptember 30-án fogadta el, kiviteli terveit és a statikai számításokat az építész 1913. november 13-án küldte el Serbőczy Amanda főnöknőnek.¹⁵⁴ A kivitelezésre az időközben elhalálozott Spáda János helyett az Arany János utcai bérvillák befejezésével megbízott Schreiber Gyula budapesti vállalatát kérték fel. Az építészvezető szerepét Missik Adolf, a főpallérét Turián Károly töltötte be. A központi fűtés, a vízvezeték és a csatornázás munkálatait továbbra is a Törs és Ormai vállalat kolozsvári cége kivitelezte.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Hübner Jenő: Jegyzőkönyv a kolozsvári Marianum tan- és leánynevelő intézet építési munkálatainak II. utófelülvizsgálata tárgyában. Kolozsvár, 1915. május 18. KvGYLVT, SZTM, Iskolai iratok, 5. doboz, 1915.

¹⁵⁰ Hübner Jenő Goldstein Dezsőhöz. Budapest, 1913. október 22. KvÁLVt, SCFMC, Nr. inv. 10. p. 179.

¹⁵¹ Hübner Jenő Hirschler Józsefhez, mellékletben Jegyzőkönyv. Budapest, 1915. augusztus 16. KvGYLVT, SZTM, Iskolai iratok, 5. doboz, 1915.

¹⁵² HIRSCHLER JÓZSEF JELENTÉSE.

¹⁵³ SAS 2011,39.

¹⁵⁴ Hübner Jenő Serbőczy Amanda főnöknőhöz. Budapest, 1913. november 13. KvÁLVt, SCFMC, Nr. inv. 10. p. 63.

¹⁵⁵ Hübner Jenő: A Marianum internátusának és az átalakítási munkálatoknak felülvizsgálati jegyzőkönyvei. Kolozsvár,

A főépület kivitelezésének imént vázolt, jó üteméhez viszonyítva az internátus megvalósulása hosszadalmasabbnak, fordulatossabbnak és bonyodalmasabbnak mutatkozik. Az építkezés menetének átfogó és alapvető forrása Hübner már idézett jelentése. Innen tudjuk, hogy röviddel a kiviteli tervek elkészülte után, 1913. október 20-án már el is kezdődött az új épületszárny kitűzése, majd ennek befejezése után az épület alapozása.¹⁵⁶ A következő adat a földszint falazásának 1914. július 31-i befejezését jelöli.¹⁵⁷ A háború kitörésének váratlan fordulata az internátus megvalósulását is érintette: augusztus 3-án a munkások távolmaradása, majd a tél beállta miatt az összes munkát beszüntették, s csak a következő év tavaszán, 1915. április 1-jén vették fel újra a munka fonalát a falazat kijavításával, az elázott részek elbontásával. A tényleges falazás csak április 19-én vehette kezdetét. A födémek megépítését hátráltatta, hogy a háborús körülmények okán az építőanyagok beszerzése is nehezebbé vált, így a szerkezethez szükséges vasgerendák hiányában a tetőhöz csak 1915. június 21-e után lehetett hozzákezdeni. A köztes időben elkészült az apác lépcső, a két szárnyat összekötő folyosó, illetve a lépcsőház.¹⁵⁸ Kifizetési nehézségek miatt a kivitelezés július 19-e és augusztus 9-e között szünetelt, ez idő alatt mindössze előkészítő munkálatok folytak. A közfödémeket és a manzárdot elkészítő vasbetonmunkások augusztus 27-én érkeztek Kolozsvárra,¹⁵⁹ s 1916. február 11-én a tető eternitpala héjazata is többnyire elkészült. A hátralevő munkálatok befejezéséhez a kivitelező a háborús drágulás és a munkaerőhiány miatt 18%-os felárat kért, ígérve, hogy az épületet minden körülmények között befejezi, semmiféle további anyagi kérést nem támaszt, és mindent elkövet annak érdekében, hogy az épület 1916. augusztus 16-ig használható állapotban átadható legyen.

A vízvezeték szerelésével, a csatornázási munkálatok és a központi fűtés kivitelezésével megbízott Törs és Ormai vállalattal 1916. április 7-én kötötte meg a Marianum vezetősége a szerződést.¹⁶⁰ A nyár folyamán elvégzett szerelést követően a próbafűtésre szeptember végén került sor, kielégítő eredménnyel.¹⁶¹

A felár kifizetését követően április 10-én a belső és a külső munkálatok folytatódtak. A tervezett augusztus közepi átadáshoz képest lényeges csúszás észlelhető: 1916. október 4-én a lakhatási engedély megadása érdekében egy városi bizottság szemrevételezte az épületet, s a jelentésből kiderül, hogy még nem volt teljesen befejezve. A kifogásolt hiányosságok ellenére azonban szóban megadták a lakhatási engedélyt. A feljegyzett hiányosságok többnyire a belsőépítészeti részletekre vonatkoztak: a kórházi lépcső, illetve az összekötő folyosó előtti tér rácsai még hiányoztak, a főlépcsőn még csak ideiglenes fakorlát állt,¹⁶² s számos helyiségből hiányzott az előírt linóleum padlóburkolat (betegszobák, tornaterem).¹⁶³ Ezenkívül szóvá tették, hogy a közfödémek próbaterhelése még nem történt meg.¹⁶⁴

A szűk körű avatásra 1916. december 8-án került sor, de a munkálatok még ekkor sem fejeződtek be teljesen. Az épület külső víztelenítése 1917. január 11-től március 27-ig zajlott, s mivel aszfaltburkolattal ez teljes mértékben nem volt megoldható, a dombon eredő forrás vizét egy csatornából és ciszternából álló rendszerben fogták fel, ami később öntözési célokra hasznosítható volt.

Az eredeti, a főépület részeként tervezett internátus termeinek átalakítására 1916 nyarán, a szüenidő ideje alatt került sor. Ily módon tehát az 1916–1917-es tanév kezdetekor a diákok már birtokukba vehették az új rendeltetésüknek immár megfelelő I. és II. emeleti tantermeiket.¹⁶⁵ Teremhiány miatt ezt megelőzően váltakozó rendszerben, délelőtt és délután is folyt a tanítás a különböző tagozatok számára.

1918. április 16–18. és Budapest, 1918. július 11., 15. Idézi SAS 2011, 154–159. és Hübner Jenő: Marianum. Internátus és elemi polgári iskola Kolozsvárott. II. emeleti alaprajz. STÁTUSLVT, MARIANUM.

¹⁵⁶ A tereprendezési és az alapozási munkatervet Hübner 1913. október 23-án küldte Kolozsvárra. Hübner Jenő Serbőczy Amandához, Budapest, 1913. október 23. KvÁLVT, SCFMC, Nr. inv. 10. p. 179.

¹⁵⁷ 1914. január 9-től március 2-ig a munkálatok a kemény téli időjárás miatt szüneteltek.

¹⁵⁸ Az anyagiak és a költségvetések módosulásának kérdéseit bővebben lásd a Hübner Jenő által írt jegyzőkönyvben. Hübner Jenő: A Marianum internátusának és az átalakítási munkálatoknak felülvizsgálati jegyzőkönyvei. Kolozsvár, 1918. április 16–18. és Budapest, 1918. július 11., 15. Idézi SAS 2011, 154–159.

¹⁵⁹ Hirschler József több ízben sürgőnyt küldött Hübnernek és Schreibernek a munkálatok előmozdítása érdekében. Erre az építész és a kivitelező válaszevelei utalnak. Schreiber Gyula Hirschler Józsefhez, 1915. augusztus 7., illetve Hübner Jenő Hirschler Józsefhez, 1915. augusztus 23., KvGYLVT, Iskolai iratok, 5. doboz, 1915.

¹⁶⁰ Építési szerződés és költségvetés. 1916. április 7. STÁTUSLVT, MARIANUM.

¹⁶¹ Hübner Jenő: II. Felülvizsgálati jegyzőkönyv. Kolozsvár, 1918. április 17–18., illetve Budapest, 1918. július. Idézi SAS 2011, 158–159.

¹⁶² A lépcső- és folyosórácsokat 1916. október 16-ig mind fölállították, megkezdve azok mázolását. SAS 2011, 41.

¹⁶³ Utóbbi hiányok pótlására csak 1917 novemberében került sor. SAS 2011, 41.

¹⁶⁴ A városi mérnöki hivatal csak 1916. december 19-én ejtette meg a próbaterhelést, kiváló eredményekkel. SAS 2011, 41.

¹⁶⁵ SAS 2011, 41.

23. kép. Díszterem (Balogh Ernő felvétele)
Fig. 23. Ceremonial hall (photograph by Ernő Balogh)

24. kép. Imaterem (Szamosújvári Örmény Katolikus Gyűjtőlevéltár)
Fig. 24. Chapel (Armenian Catholic Archive, Gherla)

25. kép. Kápolna, konzol részlete (Barazsuly Viktória Adrienn felvétele)
 Fig. 25. Console detail in the chapel (photograph by Viktória Adrienn Barazsuly)

Hübner 1915 nyarán kelt leveleiből egy, a főépület történetével kapcsolatos érdekességre derült fény. Az internátus építéskor Hirschler a főépületben kialakított kápolna fölött, annak hangsúlyozására egy tornyot kívánt elhelyezni. Kivitelezését az internátus felépítésével összehangoltan, 1915 augusztusára tervezték, megépítésére azonban anyagi és esztétikai okokból nem került sor. A torony költségvetése több mint másfélszer meghaladta a rendelkezésre álló anyagi keretet, s mivel „nem nézne olyan jól ki, mint rajzban és pedig azért, mert a toronysüveg nem fejlődne az alatta lévő építményből toronyszerűen szervezősen, hanem az a tetőzetre csak ráültetve látszanék”, maga Hübner sem támogatta annak megvalósítását.¹⁶⁶

A háború kitörésével 1914 nyarán a helyi hatóságok nyilvántartást készítettek az összes állami és felekezeti iskola helyiségeiről tartalékkórházak szükségessége esetére. Az intézet főnöknője ekkor egy 50 ágyas termet bocsátott a sebesült katonák rendelkezésére. Ősszel azonban elhárították Lázár István¹⁶⁷ kérését, mondván, az intézet nem volt abban a helyzetben, hogy lábadozó betegeket tudjon fogadni. Az elutasító választ az oktatás őszi megkezdésével magyarázták, továbbá megjegyezték, hogy az intézet lábon járó, lábadozó betegek fogadására a lány növendékek nagy számából és korából kifolyólag nem alkalmas.¹⁶⁸ Az illetékes hatóságok 1915. május 26-i levelének értelmében a Marianumot – igényesebb berendezésű leányiskola lévén – felmentették a katonai beszállásolás kötelezettsége alól, tartalékkórházak szükségessége esetén azonban fenntartották az igénybevétel jogosultságát.¹⁶⁹ Az iskola 1916–1917-es értesítője szerint a császári és királyi V. tartalékkórház a román csapatok Erdélybe való betörését követően lefoglalta a fül-orr-gégészeti részére a főépület I. és II. emeletének 23 termét (szertárak, rajz- és kézimunka-termek, természetrajzi és természettani előadó), az alagsori zuhanyzót és a raktárhelyiségeket.¹⁷⁰ A kórház csak 1917. november 15-én költözött ki az épületből.¹⁷¹

¹⁶⁶ Hübner Jenő levelei Hirschler Józsefnek, Budapest, 1915. augusztus 23. és 1915. szeptember 2. KvGyLvt, SZTM, Iskolai iratok, 5. doboz, 1915.

¹⁶⁷ A kolozsvári Vöröskereszt kórházi bizottság elnöke volt.

¹⁶⁸ A Marianum igazgatója Lázár Istvánhoz. Kolozsvár, 1914. szeptember 25. KvÁLvt, SCFMC, Nr. inv. 12. p. 72.

¹⁶⁹ A Marianum leánynevelő intézet igazgatóságának címzett levél, olvashatatlan aláírás. Kolozsvár, 1915. május 26. KvÁLvt, SCFMC, Nr. inv. 14. p. 18.

¹⁷⁰ MARIANUM ÉRTESÍTŐ 1917, 16.

¹⁷¹ MARIANUM ÉRTESÍTŐ 1918, 12.

26. kép. Tetőterasz (Balogh Ernő felvétele)
Fig. 26. Roof terrace (photography by Ernő Balogh)

zálogkölcsönt ajánlott fel, ingatlanbiztosíték ellenében,¹⁷⁴ az egyház törvényes képviselőinek hozzájárulása esetén. A kedvezőtlen ajánlatok sorában kivételt képez a Kikakker Boldizsár és felesége, Fleischer Mária részéről érkezett támogatás. A kolozsvári kávéház-tulajdonosok 120 000 koronás kölcsönt ajánlottak fel a Marianumnak, mely az Erdélyi Bank és Takarékpénztár Részvénytársaság kolozsvári fiókja által kiállított betéti könyv formájában lett átutalva.¹⁷⁵

Pákei Lajos építésmérnök 1917-es szakértői véleményében pontosan meghatározta a Marianum telkének és épületének becsértékét. Ennek értelmében a – telekkönyvi kimutatás szerint 15 487 m² nagyságú – telek értéke alapján három részre tagolható: a Ferenc József úttal érintkező 71 méter széles és 45 méter mélységű szakasz, a Kismező utcával érintkező telekrész, illetve az ezek által közrefogott köztes terület. Összesített értéke 1 446 550 koronát tett ki. A főépület értékét 1 015 711 koronában, az internátusét pedig 766 000 koronában határozta meg.¹⁷⁶

6.6. Az első világháború után

Az impériumváltást követően az épület az intézmény birtokában maradt. A második világháború idején, 1944. június 2-án, a kolozsvári vasútállomás környékének bombázása során északi szárnyát találat érte.¹⁷⁷ Erről a lépcsőház hiányos csempeburkolata ma is árulkodik. A függőleges közlekedők falát eredetileg mélykék mázas csempelapokkal burkolták, az említett szakaszon azonban ezek hiányosak: a lépcsőfordulók kivételével jelenleg olajfesték védi a falakat.¹⁷⁸ A háború vége után 1948-ig az oktatás zavartalanul folytatódott az épületben. A kommunista hatalom berendezkedésével, illetve

6.5. Anyagi források

Az új épületrész felépítését az intézet egyrészt saját anyagi forrásokból, másrészt kölcsönökből és állami támogatásokból fedezte. A válás-és közoktatásügyi miniszter 300 000 koronás államsegélyt helyezett kilátásba az építkezések támogatására, amit az intézmény a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál vehetett fel. Annak érdekében, hogy a Marianum 300 000 koronát megkaphasson, a szerződés 333 740 koronáról kellett szóljon.¹⁷² A kölcsön felvételének és a törlesztés részleteinek leszögezését követően egy 1913. június 26-án kelt közjegyzői okirat értelmében a kolozsvári római katolikus iskolaszék az újonnan létesítendő internátus építési költségeinek fedezésére felvette a banktól a 333 740 koronás kölcsönt.¹⁷³ Bár a kormány elismerte a bővítés szükségességét, és megkötötték az iskolaszékekkel az államsegély megadását célzó szerződést, a háború kitörése miatt a támogatás folyósítása elodázódott. Az iskolaszék önerőből csak 1915 nyaráig tudta finanszírozni az építkezést, ugyanis a támogatók nagy részének ajánlatait a vállalhatatlan feltételek miatt nem lehetett elfogadni. A fennakadást a Hirschler József által kezdeményezett megegyezések orvosolták, s a Nagyszebeni Földhitelintézet kedvező ajánlatának köszönhetően az építkezést sikerült folytatni. Az intézet 75 000 korona jel-

¹⁷² Iskolaszéki jegyzőkönyvek, 1915. július 17. KvGyLVT, SztM, Iskolai iratok, 5. doboz, 1915.

¹⁷³ Közjegyzői okirat. Kolozsvár, 1913. június 26. KvGyLVT, SztM, Ingatlanokkal kapcsolatos iratok, 4. doboz.

¹⁷⁴ A plébános javadalmazását szolgáló ingatlanok, a Fürdő utcai új bérvillek kivételével, az Unió utca 3–5. szám, a Stasitzky-alapot képező ingatlanok, illetve a Kőkert utcai házask telek. Egyházközség gyűléseinek jegyzőkönyvei 1912–1915, 1915. július 22. KvGyLVT, SztM, Egyháztanácsulási jegyzőkönyvek, 5. doboz, b kötet.

¹⁷⁵ Közjegyzői okirat. Kolozsvár, 1915. január 14. StátusLVT, MARIANUM.

¹⁷⁶ Pákei Lajos építész szakértői véleménye a Marianumról. Kolozsvár, 1917. június 20. Közli SAS 2011, 152–154.

¹⁷⁷ VAIS 2009, 99.

¹⁷⁸ SAS 2011, 72.

27. kép. Szent György Kórház, Székesfehérvár, főhomlokzat, 1897–1900
(Kinczer Ágnes felvétele)

Fig. 27. Szent György Hospital, Székesfehérvár, main facade, built between 1897–1900
(photograph by Ágnes Kinczer)

28. kép. Római Katolikus Főgimnázium, Gyula, homlokzatrészlet, 1903 körül
(Kinczer Ágnes felvétele)

Fig. 28. Roman Catholic High School, Gyula, detail of the facade, built around 1903
(photograph by Ágnes Kinczer)

29. kép. Árpád-fürdő, Székesfehérvár, főhomlokzat részlete, 1904–1905 (a szerző felvétele)
 Fig. 29. Árpád Bath, Székesfehérvár, detail of the main facade, built between 1904–1905
 (photograph by author)

a Vatikánnal kötött konkordátum felmondásával 1948-ban kedvezőtlen fordulat állt be a Marianum történetében. Az 1948. augusztus 3-án kibocsátott 176. számú, kultusztörvény néven ismert rendelet értelmében minden egyházi ingó és ingatlan javat állami tulajdonba juttattak, így a Marianumot is államosították. Az 1948–1949-es tanévtől kezdődően már csak az állami elemi iskolában indult be a tanítás,¹⁷⁹ az épület többi tanterme a Victor Babeş Tudományegyetem Filológia Karának birtokába került. Az intézmény kezdetben csak a főépület termeit foglalta el, majd az 1960–1970-es évek fordulóján fokozatosan bekebelezte a kollégium termeit is.¹⁸⁰ A hajdan leánynevelő intézetnek épült komplexum termeiben a mai napig az egyetem Bölcsészkaara működik.

6.7. Térhasználat a jelenben

Az épületet jelenleg is használó intézmény jellegéből adódóan néhány helyiség az eredetihez képest új funkciót kapott. Állami felsőoktatási intézmény lévén, az egyetem nyilván nem tartott igényt hitgyakorlathoz szükséges termekre, a legdrasztikusabb átalakítást így a nővérek imaterme, illetve a multifunkcionális, iskolai kápolnaként is használt tér szenvedte el. Előbbi szakkönyvtárként, utóbbi alapos átalakításokat követően lépcsőzetes kialakítású, nagy befogadóképességű amfiteátrumként van használatban. A második legszembetűnőbb változás az internátushoz kapcsolódó funkciók, a zuhanyzók, a mosdók, illetve a konyha felszámolása. Változásokon ment keresztül továbbá a nagyobb méretű tanulótermek, nappalik, tantermek egy része: a 20. század eleji középszintű és a jelenlegi felsőoktatási gyakorlat eltérő jellege indokolta ezek átalakítását, felosztását. A nagy létszámú (50–60 fős) osztályokat befogadni képes termek közül néhányra a funkcióváltást követően nem volt már igény, annál inkább több kisebb, szemináriumok tartására alkalmas térre. Ezt a teremhiányt még hangsúlyosabbá tette a kar, illetve az egyes szakok adminisztrációjának térigénye. A problémát egyes helyeken viszonylag egyszerűen, egy újabb válaszfal és nyílás vágásával oldották meg, másutt több szárnyvégi terem együttes átalakításával. A dékáni hivatal irodái például az eredetileg nappali internátusként, majd tanteremként használt terem, illetve a kézimunkaterem helyén kaptak helyet. A két termet egybenyitották, majd ezt követően kisebb egységekre osztották. Az átalakítás viszonylag könnyen megejthető volt, mivel a termeket nem tartófalak, hanem könnyebb szerkezetű, vékonyabb rabcifalak választották el egymástól. Szintén funkcionális okokból alakították át a bejáratí lépcsőcsarnokot szegélyező kapusfülkét és a felügyelőnöi termet.

¹⁷⁹ Sas 2011, 76.

¹⁸⁰ Gaal György adatközlése, 2014. június 11.

30. kép. Árpád-fürdő, Székesfehérvár, kerítésrészlet, 1904–1905
(Kinczer Ágnes felvétele)

Fig. 30. Árpád Bath, Székesfehérvár, detail of the fence, built between 1904–1905
(photograph by Ágnes Kinczer)

31. kép. Bérház, Üllői út 119. szám, Budapest, 1910 körül (www.budapest100.hu)
Fig. 31. Tenement house, 119 Üllői street, Budapest, built around 1910
(www.budapest100.hu)

32. kép. Bérház, Üllői út 119. szám, Budapest, 1910 körül (a szerző felvétele)
Fig. 32. Tenement house, 119 Üllői street, Budapest, built around 1910 (photograph by author)

33. kép. Bérház, Üllői út 119. szám, Budapest, 1910 körül (a szerző felvétele)
Fig. 33. Tenement house, 119 Üllői street, Budapest, built around 1910 (photograph by author)

6.8. A Marianum mint műemlék

A Hivatalos Közlönyben 2015-ben közzétett országos műemléki listán a Marianum Filológia Kar néven, B kategóriás, helyi jelentőségű műemlékként szerepel.¹⁸¹ Műemléki státusához viszonyítva, állaga hagy némi kívánnivalót maga után. Pozitívan értékelhető, hogy a sérülékenynek számító iparművészeti részletek – a kovácsoltvas korlátok, a sárgaréz ajtórátétek, az első emeleti erkély színes üvegbetétei – viszonylag jó állapotban, eredeti formájukban megőrződtek. Hasonlóképpen nagy arányban fennmaradtak az eredeti nyílászárók, s az utólag vágott ajtók keretei általában valamennyire igazodnak az eredetiekhez. Az épület egészét tekintve hangsúlyosan kirívó beavatkozásokra nem nagyon akad példa. Ez alól kivételt képez az alagsor szakszerűtlen, az eredeti viszonyokhoz nem igazodó felújítása. Ennek során szintetikus anyagokból készült álmennyezettel burkolták a folyosók mennyezetét, s számos nyílászárót hőszigetelő műanyag ajtóval cseréltek ki. A kevésbé drasztikus, inkább a funkcionalitás motiválta módosítások között a már korábban említett új térbeosztást kell megemlítenünk.

Az épület viszonylag jó állaga és eredeti részleteinek fennmaradása a funkció kontinuitásával és folyamatos használatával magyarázható. A leánynevelő intézet számára tervezett épület az 1948-at követő tulajdonosváltással mondhatni jó kezekbe – ugyancsak egy oktatási intézmény birtokába – került. A két egyházi jellegű tér, illetve az egyes tantermek átalakítását leszámítva mélyreható, az eredeti tér- és tömegalakítást megbontó beavatkozásokra (bontásra vagy oda nem illő kiegészítésekre) nem volt szükség ahhoz, hogy az egyetem által használhatóvá váljon. A műemlék nagy veszteségének inkább emlékezetének elhalványulása tekinthető. A bölcsészettudományi kar diákjai alapvető információkkal is alig rendelkeznek az épület és az azt létrehozó intézmény történetéről. Ennek egyik oka az elérhető magyar és főként román nyelvű hiteles információk szűkösségében keresendő, pedig az épület megismerése közvetlen módon hozzájárulhatna annak fokozottabb megbecsüléséhez.

¹⁸¹ Az 1905-ös datálás nyilván pontatlan. Műemléki kódja: CJ-II-m-B-07352.

34. kép. Bérház, Üllői út 119. szám, Budapest, a bejárat ajtó díszítése, 1910 körül
(a szerző felvétele)

Fig. 34. Tenement house, 119 Üllői street, Budapest, decoration on the main entrance,
built around 1910 (photograph by author)

35. kép. Bérház, Üllői út 119. szám, Budapest, korlátrészlet, 1910 körül (a szerző felvétele)

Fig. 35. Tenement house, 119 Üllői street, Budapest, detail of the railing,
built around 1910 (photograph by author)

Összegzés

A kolozsvári Marianum Római Katolikus Leánynevelő Intézet épülete a kor iskolaépítészetében országos színvonalon is jelentősnek tekinthető. Több tényező szerencsés közjátékának eredményeként jöhetett létre: Wlassics Gyula határozatát követően sokkal artikuláltabbá vált az érettségit biztosító középfokú nőnevelő intézmények létrehozásának szükségessége,¹⁸² a megrendelő személyében ugyanakkor egy olyan fáradhatatlan pártfogóra lelt a kolozsvári nőnevelés ügye, aki jó pénzügyi és művészi érzékkel terve megvalósítása érdekében képes volt a szükséges anyagi és szellemi forrásokat is előteremteni.

A rendelkezésre álló mély telket Hübner mesterien használta ki, befele nyúló épülettömeget konstruálva, mely Gheorghe Vais találó értékelése szerint az európai premodern iskolák tömegét előlegezi meg.¹⁸³ Egészségügyi és technikai szempontból a kor csúcsszínvonalán állt: elhelyezése, térszervezése a funkcionalitás jegyében nagy hangsúlyt fektetett a természetes megvilágításra és szellőztetésre, a tantermek és a közlekedőterek tágasságára. Mindezt korszerű fűtő- és szellőzőrendszer egészítette ki. Egyházi iskolaként és leánynevelőként olyan, más középszintű oktatási intézmények épületéből hiányzó sajátos funkciókat igényelt, mint a háztartási iskola számára szükséges, a növényeket is befogadni képes tágas konyha, vagy a hitgyakorlatot is szolgáló díszterem-tornaterem-kápolna és a nővérek imaterme. Berendezése úgyszintén minőségi, a színvonalas és kényelmes oktatás kívánalmainak eleget tett. A főváros legkiemelkedőbb iskoláival összevetve megállapíthatjuk, hogy a dekorum komplexitása vonatkozásában távol áll a Lajta által tervezett, eszményi iskolának tartott Vas utcai kereskedelmi iskolától¹⁸⁴ vagy Hegedűs és Böhm Dob utcai általános iskolájától, melyek neves képzőművészek és szobrászok közreműködésével valósultak meg. Mindazonáltal egyértelmű a kapcsolata a Hegedűs Ármin által vallott iskolaépítészeti elvekkel.

Az iskolaegyüttes Hübner Jenő utolsó munkái közé tartozik. A munkásságára jellemző, historizáló alapon nyugvó nyitottság és modernség ennek az épületnek is a sajátja. Tér- és tömegszervezése funkcionális és inkább hagyományos, de nem nélkülözi az adottságokhoz idomuló egyedi megoldásokat. A célszerűség jegyében elgondolt belső terek dekorációját a visszafogott igényesség jellemzi, Hübner művészetének lenyomata leginkább a külsőn érhető tetten. Homlokzatának és belső részleteinek stílusa a székesfehérvári Árpád-fürdő és a budapesti Üllői úti kislakásos bérház vonalának konzervatívabb szecessziós felfogását követi. A történeti építészet tárházának jól ismert motívumait kreatívan újraértelmező, egyedi ornamensein ekkor már érzékelhető saját, beérett, egyéni szecessziós stílusa. Egyszerű anyagokból (tégla, díszvakolat) mutatós, letisztult és kvalitásos megoldásokat dolgoz ki. A homlokzat összképe kimért és méltóságteljes, a tégla nagy felületen való alkalmazásából adódóan kissé komor, nem radikálisan újszerű, inkább azt mondhatnánk, hogy a hagyományos keretet modern tartalommal tölti meg. Bár a külső felületek és a belső terek dekorációja alapján kézenfekvő a funkcióra utaló dekorációs programra gondolni, az egyértelmű hasonlóságok az Üllői úti bérházzal a szimbólumok szintjén ezt erősen megkérdőjelezzik. Anyaghasználata számos egykorú fővárosi iskolával mutat rokonságot, melyek a dísztéglát alkalmazták a homlokzati architektúra kialakítására, elég itt a Bálint Zoltán és Jámor Lajos által tervezett Felsőkereskedelmi Iskolára (1912) gondolnunk: a két szintet átfogó keretezés, a téglaelemek térbeli elrendezéséből adódó mintázat, illetve a széles, téglalap alakú ablakfelületek mindkét épületnek jellemzői. Távolabbi párhuzamként Lajta Béla sajátos iskoláit, a Vas utcai Felsőkereskedelmi Iskolát, illetve a Mexikói úti Vakok Intézetét említhetjük, a homlokzatokon itt is a téglalé a főszerep. A vasbeton-technológia alkalmazásának kronológiája szempontjából is fontos kiemelnünk, hogy noha a városban sem tekinthető a legelsőnek, az új szerkezet széles körű magyarországi elterjedésénél mindenképpen korábbi.

¹⁸² Középfokú, érettségit biztosító leányiskolák már korábban léteztek országszerte és Kolozsváron is. Trefort Ágoston 1875. évi 1387. sz. rendeletét követően jött létre az első állami hatosztályos budapesti felsőbb leányiskola. 1898-ban Kolozsváron is megnyitották a De Gerando Antonina által vezetett felsőbb leányiskolát. NAGY 2011, 8.

¹⁸³ Vais 2009, 98.

¹⁸⁴ A korabeli sajtóban olvasható frappáns megjegyzés, „Lajta úr tervez, és ahogy tervez – a polgármester [ti. Bárczy István] úgy végez”, érzékletesen utal az iskola létrejöttének körülményeire, lehetőségeire. A főváros Lajtája. A pénzvilág 1912. május 1. 432–434. Idézi GERLE-CSÁKI 2013, 155.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

HIRSCHLER JÓZSEF JELENTÉSE

Hirschler József jelentése a Marianum létrehozásáról és az első tanévről. D. n. Az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára, 212/1912. sz. ügyirat.

KvÁLVT, SCFMC

Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Kolozsvári Marianum Polgári Leányiskola (Școala Civilă de Fete „Marianum” Cluj) 1908–1945, 157. sz. fond.

KvÁLVT, GFRCMC

Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Marianum Kolozsvári Római Katolikus Leánygimnázium (Gimnaziul de fete Romano Catolic „Marianum” Cluj), 1896–1949, 166. sz. fond.

KvGyLVT, SZTM

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, Szent Mihály-plébánia iratai.

STÁTUSLVT, MARIANUM

Az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára. IV. 6/c. Építkezések, tervrajzok. 1. doboz, Marianum építésére vonatkozó iratok, tervrajzok 1911–1949.

IRODALOM

BALÁZS M. – LENZSÉR P.

2004 Oktatási épületek. In: Cságoly F. (szerk.): *Középületek*. Budapest, 62–109.

BUCUR I. – BACSÓ Á.

2000 A modern vasbeton kupolák és előzményeik. A kolozsvári Nyári Színkör kupolája. In: *Történeti tartószerkezetek* 4. Tudományos Ülésszak. Kolozsvár, 45–59.

CSÁSZÁR L.

1978 *Korai vas- és vasbeton építészetünk*. Budapest.

1995 *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*. Budapest.

EMLÉKLAPOK

1927 *Emléklapok a Marianum történetéből*. Kolozsvár.

ENYEDI B.

1930 *Vas- és vasbeton vázas épületek*. Budapest.

ERDEI GY.

1995 A mintaadó polgármester. Bárczy István beruházási programja (1906–1914). *Budapesti Negyed* 9. 3. 97–116.

FÓNAGY Z.

2001 *Modernizáció és polgárosodás. Magyarország története 1849–1914-ig*. Debrecen.

FRAMPTON, K.

2010 *A modern építészet kritikai története*. Budapest.

GERGELY A.

2005 *Magyarország története a 19. században*. Budapest.

GERLE J.

1987 Iskolaépítés a századfordulón. *Magyar Építőművészet* 3. 17–20.

2010 *Korb Flóris – Giergl Kálmán*. Budapest.

GERLE J. – CSÁKI T.

2013 *Lajta Béla*. Budapest.

- GERLE J. – KOVÁCS A. – MAKOVECZ I.
1990 *A századforduló magyar építésze*. Budapest.
- GERLE J. – LUGOSI L.
1999 *A szecesszió Budapesten*. Budapest
- GYULAI ÉRTESÍTŐ
1906 *A gyulai Római Katolikus Főgimnázium értesítője az 1905–1906. tanévről*. Gyula.
- HAJÓS GY.
2004 *Zielinski Szilárd*. Budapest.
- HEGEDŰS Á.
1903 *A fővárosi újabb iskolák építéséről*. Budapest.
- HIRSCHLER J.
1906 *Az elemi kath. vallásoktatás módszere*. Kolozsvár.
- KABDEBÓ GY.
1913 *Budapest Székesfőváros kislakás- és iskolaépítései*. Budapest.
- KÉPES G.
2004 *Zielinski Szilárd. A hazai vasbetonépítés atyja*. Zalaegerszeg.
- KINCZER Á.
2010 *Hübner Jenő építésze*. Szakdolgozat, Budapest.
2015 Hübner Jenő (1863–1929). A kórházépületek specialistájának életműve. In: Rozsnyai J. (szerk.): *Építőművészek Ybl és Lechner korában*. Budapest.
- KÜHRNER É.
2003 Iskolahigiéné a századfordulón. *Iskolakultúra* 13. 12. 111–122.
- MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1882–1883
1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről. In: *Magyar törvénytar. 1882–1883. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896, 265–284.
- MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1836–1868
1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. In: *Magyar törvénytar. 1836–1868. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896, 449–469.
- MARKÓ L.
2002 *Új magyar életrajzi lexikon* III. H.n.
- A MARIANUM ÉRTESÍTŐJE
1909 *A „Miasszonyunk”-ról elnevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kolozsvári R. Kath. óvoda, elemi és polgári leányiskola értesítője*. Kolozsvár.
1910 *A „Miasszonyunk”-ról elnevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kolozsvári R. Kath. óvoda, elemi és polgári leányiskola értesítője*. Kolozsvár.
1912 *A „Miasszonyunk”-ról elnevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kolozsvári R. Kath. óvoda, elemi és polgári leányiskola értesítője*. Kolozsvár.
1917 *A „Miasszonyunk”-ról elnevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kolozsvári R. Kath. óvoda, elemi és polgári leányiskola értesítője*. Kolozsvár.
1918 *A „Miasszonyunk”-ról elnevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kolozsvári R. Kath. óvoda, elemi és polgári leányiskola értesítője*. Kolozsvár.
1941 *A „Miasszonyunk”-ról elnevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kolozsvári R. Kath. óvoda, elemi és polgári leányiskola értesítője*. Kolozsvár.
1942 *A „Miasszonyunk”-ról elnevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kolozsvári R. Kath. óvoda, elemi és polgári leányiskola értesítője*. Kolozsvár.
- MIHAILICH GY. – HAVIÁR GY.
1966 *A vasbetonépítés kezdete és első létesítményei Magyarországon*. Budapest.

NAGY A.

- 2011 Felsőbb leányiskolák mint érettségít adó közép fokú szakiskolák a XX. század elején. *Neveléstörténeti Tanulmányok* 9. 1–2. 7–20.

ROSCH G.

- 2005 *Alpár Ignác építészete*. Budapest.

SAS P.

- 2008 Egy reneszánsz lelkületű főpap, dr. Hirschler József pápai prelátus (1874–1936). In: *Az Erdélyi Római Katolikus Egyház 1900–1948*. Budapest, 104–111.

- 2011a *Marianum*. Kolozsvár.

- 2011b *A római katolikus egyház szerepe Kolozsvár építészettörténetében*. Kolozsvár.

SISA J. – WIEBENSON D.

- 1998 *Magyarország építészetének története*. Budapest.

SZABÓ T. A.

- 1946 *Kolozsvár települése a XIX. század végéig*. Kolozsvár.

TORNYAI K.

- 2008 *Marianum. Az erdélyi iskolánővérek nyomában (1858–2008)*. Debrecen.

VAIS, G.

- 2009 *Clujul eclectic. Programe de arhitectură în perioada dualistă*. Cluj-Napoca.

VETŐ D.

- 2014 Vasbeton kupolák kialakulása és fejlődése Magyarországon. *Magyar Építőipar* 3. 103–107.

MARIANUM. A ROMAN CATHOLIC GIRLS INSTITUTE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (Summary)

This article deals with the Romano Catholic Institute for girls (also known as "Marianum"), in a historical, architectural perspective. The building of the Romano Catholic Institute for girls "Marianum" from Cluj-Napoca (Kolozsvár) is a significant example of the school buildings erected in the second part of the dualist period. It was founded thanks to some favorable terms. On one hand, the need for new middle-level educational institutes for girls, emerged from the ministerial decree of Gyula Wlassics, which allowed women to enroll to universities. On the other hand, the cause of the education of women found a devoted upholder in the person of the parson József Hirschler. Due to his refined artistry and economic sense, Hirschler managed to assure all the needed material and spiritual resources.

The volume of the building was masterfully adapted to the oblong plot, creating a symmetric and modern structure. The building has met both sanitarily and technically all the expectations of the period. When shaping the building, and articulating the special structure, there was a great emphasis on functionality, respectively on ensuring the natural lightning and ventilation of the classrooms. These favorable conditions were completed with a modern ventilation- and heating systems. The backyard was shaped as a playground – that in the winter could be converted into a skating rink – and on the elevation there was a filigory.

It's individual character was given by the mixture between the religious and the woman's institutes specificities. These two special ingredients required some specific rooms, that one could not find in other educational institutions in the city: the spacious kitchen, necessary for the household classes, which had to be roomy enough to receive a whole classroom, the multifunctional room, that was both gymnasium, assembly hall and a chapel for the pupils, respectively a separate chapel for the nuns. The furniture was of a great value, fulfilling the needs of a high standard and comfortable education.

Hübner, who was not widely known in Transylvania, was most probably helped by his father-in-law, Ignác Alpár a star-architect of the time, to receive the commissioning. The school complex is one of the latest works of Hübner. The modernity and the openness towards the new architectural trends set on a solid historicist ground that defines the architects oeuvre is characteristic for this building

as well. The style of the facades and of the interior details fits in the conservative art nouveau stream defined by the Árpád-bath from Székesfehérvár and by the tenement house from Üllői street 119, Budapest. In this period, his individual art nouveau style was already tangible through the ornamentation that reinterpreted in a creative manner the architectural decoration of the historicism. Hübner applied decorative and clear solutions using simple materials like brick and plaster. The over-all impression of this facades is reserved and elegant, due to the extensive use of the brick a bit somber, the classical frame being filled with a modern content. Even though both the interior and exterior decoration could give us the impression of a vast a decorative program that refers clearly to the function of the building, the evident parallels with the tenement house from the Üllői street (owl decorations), disclaims this kind of interpretation.